

Sexpo-säätiö 26.11.2009

40 vuotta

2010-luku on seksuaalioikeuksien vuosikymmen!

Poimintoja suomalaisen
seksin historiasta
500 vuodelta

Saatteeksi

Ihmisen seksuaalinen käyttäytyminen on sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Halusin siksi antaa jotain kuvaa myös siitä, millaisissa olosuhteissa on eletty. Olen maalannut pieniä väläyksiä kuvamaan pitkiä historiallisia prosesseja, joiden seuraamuksena olemme tänään demokraattinen oikeus- ja hyvinvointivaltio. Teollistuminen ja kaupan kehittyminen ovat liian laajoja ilmiöitä näin lyhyeen esitykseen. Siitä ja Suomen geopoliittisesta asemasta on kirjoittanut erinomaisesti Henrik Meinander: *Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohdat* (WSOY 2006). Lääketieteen historian tiedot olen lainannut professori Arno Forsiuksen nettisivujen huikeasta aarraitasta (www.saunalahti.fi/arnoldus/).

Mehukkaimmat löytämäni kuvaukset suomalaisesta seksuaalikulttuurista ovat Teemu Keskisarjan väitöskirjassa *Secoituxesta järjettömäin luondocappalden canssa. Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa*. Keskisarja tarkastelee hersyvän huumorintajuisesti, miten kansan maagiset uskomukset sekoittuivat kristinuskon mytologiaan. Eläimeen sekaantumisesta uskottiin syntyvän sekasikiöitä. Teko pilasi eläimen lihan ja maidon, se oli surmattava, muutoin Jumalan kosto lankeaisi koko yhteisölle. Julkiset kuoleman- ja häpeärangaistukset poistui valistuksen aatteiden myötä. 1700-luvun lopulla pahennusta herättäviä tekoja alettiin tuomioistuimessa käsitellä suljetuin ovin, ettei kansa ottaisi niistä oppia.

1800-luvulta lähtien seksuaalisuutta kontrolloivien lakien liberalisointia on sekä ankarasti vaadittu ja että vastustettu kansakuntaa turmelevina aatteina. Humanistiset yksilön seksuaalisen autonomian vaatimukset ovat törmänneet kurin ja kontrollin ja vaatimuksiin. Masturbointi, homoseksuaalisuus, ehkäisy, abortti, prostituutio ja pornografia ovat edelleen rajuja tunteita nostattavia aiheita.

Olen kerännyt Tilastollisesta vuosikirjasta tietoja väestön muutoksista, avio- ja avoliittojen määristä sekä avioeroista vuosilta, jolloin väestömäärässä on rikottu seuraavan miljoonan raja (1811, 1879, 1912, 1950 ja 1991). Näissä luvuissa näkyy asenteiden liberalisoituminen. 1970-luvulta avoliitot ovat yleistyneet, ja nyt jo vajaa puolet lapsista syntyy avoliitossa. Yksi elintason ja terveydenhuollon mittari on imeväiskuolleisuus. Se on pudonnut vuoden 1749 runsaasta 20%:sta nykyiseen 0,3%:iin. Katovuosina jollain paikkakunnilla valtaosa imeväisistä kuoli.

Sukupuolitaudit ovat olleet vuosisatojen varrella ongelma. Toki nälänhädät yhdistettynä sotiin ja kulkutauteihin ovat olleet monin verroin suurempi surmaaja kuin seksitaudit, joihin on liittynyt erityinen

moralistinen leima, ja ne saavat nykymediassa huomiota eri tavoin kuin esimerkiksi liikenneonnettomuudet. Prostituoituja on läpi vuosisatojen syyllistetty tautien levittäjinä, ja suhtautuminen heidän ihmisoikeuksiinsa on edelleenkin ristiriitainen. Sama liittyy homoseksuaaleihin. Vuodesta 1980 lähtien on rekisteröity 2.389 HIV-tartuntaa, eli 0,02 ihmistä tuhannesta on ollut HIV positiivisia. Verrattuna tähän, vuonna 1870 kuppaa sairasti 250-kertainen määrä.

Yksi seikka on olennainen suomalaisten seksuaaliselle terveydelle - sauna. Suomessa lapset näkevät syntymästään lähtien vanhempansa alastomina ilman että siihen liittyy minkäänlaista ahdistusta. Tässä tapakulttuurimme poikkeaa positiivisesti sekä eurooppalaisesta että USA:n kulttuurista, joissa asenne alastomuuteen on kaksinaismoralistinen ja ahdistava.

Maahanmuuttajien myötä kysymykseksi on noussut lasten sukupuolielinten silpominen uskonnollisten traditioiden ja tapakulttuurin vuoksi. KKO:n mukaan poikien silpominen on laillista, tyttöjen ei, vaikka se loukkaa pojan oikeutta suojeluun ja syrjimättömyyteen sukupuolen perusteella. Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosepäilyjen ja sukupuolielinten silpomisten problematiikan pohdinnassa kiitokseni kuuluvat tutkija Heikki Sariolalle. Hänellä on tietojensa lisäksi erinomainen muisti ja ironis-humoristinen tapa nähdä historioita. Tällä alueella kiitokseni ansaitsee erityisellä lämmöllä myös professori Pekka Santtila, joka on Heikki Sariolan kanssa oikeuspsykologian uranuurtaja Suomessa.

Emeritusprofessori Esko Länsimies avasi tämän kirjoituksen esilukijana minulle monia historiallisia näkökulmia. Hän ansaitsee sydämelliset kiitokset lasten sukupuolielinten silpomisen problematiikkaan liittyvästä yhteistyöstä Sexpo-säätiön kanssa. Yht.tri Olli Stålström, jonka väitöskirjaa uhkasi polttorovio vuonna 1999, on tarkastanut tekstin homoseksuaalisuutta koskevat osuudet. Kiitän lämpimästi myös työtoveritani, jotka ovat vuosikymmenten varrella keränneet historiatietoja, sekä Sexpon hallituksen jäseniä heidän panoksestaan. Paperiversion suppeus ei antanut mahdollisuutta kirjallisuusluetteloon. Se löytyy tämän sähköisen version lopusta

Helsingissä lokakuun 20. päivänä 2009

Anu Suomela

anu.suomela@sexpo.fi

www.sexpo.fi

Katolisen kirkon perintöä

Pyhä Augustinus (354-430) päätteli, että siemenneste on käytettävä lapsen siittämiseen ilman kiihkoa ja nautintoa. Katolisessa kirkossa muiden kuin lähetyssaarnaaja-asennon uskottiin ehkäisevän sikiämistä, ja niistä oli rangaistuksena vankeutta ja vesi-leipäkuuri. Oli tarkkaan säädelty myös minä päivinä sai olla yhdynnässä. Vammaisena syntynyt lapsi oli merkki synnistä, tai johtui yhtymisestä paholaiseen. Pääteltiin myös, että siemennesteessä oli ihmisen minikopio, ja siemenen hukkaan heittäminen oli tulevan lapsen murhaamista. Masturbointi ja homoseksuaalisuus johtivat sielun kadotukseen. Kirkkoisät pohtivat sitäkin, ettei seksiä enää tarvita, taivaassa oli jo tunkua, kun *Ilmestyskirjan* mainitsema pääluku 144.000 oli täyttymässä. Nainen oli kuukautisten aikana saastainen, ja synti ja viettelys asuivat hänessä. Inkvisition *Malleus Maleficarumissa* (Sprenger, Krämer 1486) todettiin, että ensimmäisen naisen luomisessa tapahtui virhe. Hänet luotiin vääristyneestä kylkiluusta, joten hän on epätäydellinen eläin, joka pettää aina. Kun nainen ajattelee yksin, hän ajattelee pahaa. Naisella ei ollut sikiämiseen muuta osuutta kuin kohtu, jossa lapsi kehittyi, kun siemenneste tyrehtyi kuukautiset. Naisen osuus valkeni 1827, kun virolainen luonnontieteilijä Carl von Baer (1792-1876) osoitti munasolun olemassaolon.

1400-1600 Suomessa oli asukkaita noin 200.000-300.000. Asutus oli vesireittien varsilla. Ihmiset asuivat koko elämänsä samassa paikassa, paitsi jos joutuivat kerjuulle, kuten toistuvien nälänhätien aikana kävi. Ainoa valtatie kulki Turusta Viipurin kautta Käkisalmeen. Elantoa hankittiin metsästyksellä, kalastuksella ja karjasta, sekä kaskipeltoihin kylvetyllä ohralla, rukiilla ja nauriilla. Iloa ja lääkitystä saatiin oluesta ja paloviinasta. Aikaa alettiin mitata Turussa kirkon rataskellolla 1496. Lukkari ilmoitti tasatunnit kirkonkellolla.

Unionikuningas Kristoferin (1418-1448) maalaissa (1442) määrättiin kuolemanrangaistus haureudesta, väkisinmakaamisesta ja kaksinnaimisesta. Eläimeen sekaantuja piti haudata elävältä kyseisen eläimen kanssa. Yhden rengin rötökset saattoivat johtaa suuren ihmisryhmän kurjistumiseen, joten asiaa katsottiin usein läpi sormien. Naimiskaareissa todettiin: "Jos sulhanen makaa naisen ennen vihkimistä, maksakoon piispalle sakkoa kolme markkaa". Kristinuskoa istutettiin enemmän ja vähemmän pakkokeinoin, ja kirkossa käyminen oli pakollista. Uskonpuhdistuksen hoiti kuningas Kustaa Vaasa (1496-1560) kertaheitolla ottamalla 1527 kirkon omaisuuden ja verot kruunulle. Kansalaisten hallinnointi tapahtui saarnastuolista. Sieltä luettiin kruunun tiedotuksia veroista, kulkutaudeista, viljelyksestä ja sotaväenotoista. Näitä uutisia kirkkokansa vei jalan, ratsain ja veneellä

talosta toiseen.

Avioeroa ei katolisessa kirkossa tunnettu, mutta 1571 luterilaisen kirkkojärjestyksen mukaan sen sai uskottomuuden tai hylkäämisen perusteella. 1608 maalakeihin lisättiin Mooseksen lain kuolemanrangaistus avioliiton ulkopuolisesta seksisuhteesta ja homoseksuaalisuudesta. Tämä olisi johtanut yhteisön kannalta kohtuuttomiin tilanteisiin, joten kirkkoherra määräsi syyllisille sakkoja, kujanjuoksuja ja julkista piiskausta. Homoseksuaalit pääsivät 400-vuotisesta pannasta lopullisesti vasta 1999.

Suomen kielen isä Mikael Agricola (1507-1557) kirjoitti rukouskirjoja ja *Abc-kirjan*, sekä käänsi *Uuden testamentin*. *Vähä katekismuksessa* on Lutherin (1483-1546) huoneentaulu: "Vaimot olkoot miehillensä alamaiset, niin kuin herralle, sillä mies on vaimon pää, niin kuin Kristus on seurakunnan pää, ja hän on ruumiin vapahtaja". Luther oli radikaali ja vastusti selibaattia, kun itse oli entinen munkki ja nainut nunnan. Hänen mielestään mies voi ripustella pyykkejä, jos naapurit nauravatkin, niin enkelit hymyilevät taivaassa. Masturbointia hän ei kuitenkaan hyväksynyt.

Ruotsin suurvaltakausi alkoi 30-vuotisesta sodasta (1618-48). Sen myötä levisi spitaali, ja asutusten ulkopuolelle perustettiin eristyslaitoksia. Seilin saari määrättiin viralliseksi hospitaaliksi 1619, ja sinne passitettiin myös eläimeen sekaantujia ja muita yhteiskuntaa sopeutumattomia. Kolkolle matkalle lähtijällä piti olla mukanaan arkkulaudat. Mielisairaalana toiminut laitos lakkautettiin 1962. Turkuun perustettiin Lääninhallitus 1617 ja hovioikeus 1623. Tietä Turusta Pohjanlahden ympäri Tukholmaan alettiin rakentaa 1640-luvulla. Postilaitos perustettiin 1683, ja se toimi postitalonpoikien varassa 1800-luvun puoliväliin. 1686 perustettiin sensorin virka ennakkotarkastamaan painotuotteet. Sensuuri loppui vasta 2001.

Kuningatar Kristiinan (1626-1689) käskystä Turkuun perustettiin 1640 Akatemia ja sen yhteyteen 1642 kirjapaino. Hän oli edistyksellinen myös katedraalikoulujen perustamisessa. Kristiina oli julkilesbo ja pukeutui miesten vaatteisiin. Hän yritti alkemian keinoin kasvattaa peniksen, ja jopa uskoi onnistuneensa, mutta kyseessä olikin pahanlaatuinen kohdun laskeuma. Nykytermein hänet määriteltäisiin transsukupuoliseksi. Kristiina ei viihtynyt kuningattarena, vaan sanoutui irti, kääntyi katolilaiseksi ja muutti Roomaan.

Turun piispa määräsi 1659, että jokaisen kirkon edustalle oli pystytettävä jalkapuu aviorikkojille ja muihin karkeisiin rikoksiin syyllistyneille. 1686 kirkkolaki määräsi sakon salavuoteudesta, eli avioliittoon vihkimättömien sukupuolisuhteesta. Kinttopolkujen päässä savupirteissään elävä kansa tuskin tällaisia sääntöjä ymmärsi. Ihmiset nukkuivat ja sikisivät yhteisillä pahnoilla, ja hygienian oli surkeaa. Suuret kuolonvuodet koettiin 1695-97, kolmannes väestöstä menehtyi

kerjäläisjoukkojen levittämiin kulkutauteihin. Tautien uskottiin johtuvan pahoista hengistä, noituudesta tai synneistä. 1600-luvun puolivälissä levinnyt kuppa oli kirkonmiesten mielestä selvä osoitus synnistä, kun tauti ilmeni siinä elimessä, jolla syntiä oli tehty. 1500-luvulla alkoivat noita-oikeudenkäynnit, jotka olivat huipussa 1660-1680. Ilmiantajina ja todistajina toimivat usein lapset, jotka kertoivat mm. ratsastaneensa lehmän vatsalla Kyöpelinvuorelle Saatanan järjestämiin orgioihin. Vastaavia lapsitodistajien tarinoita on kuultu 1990-luvulta lähtien seksuaalirikosepäilyjen yhteydessä.

1700-luvulla Kansan pelottamiseksi pois synnin tieltä homoseksuaaleilta katkottiin Turun torilla kauloja. Piispa Gezelius vanhempi (1615-1690) oli julkaissut 1666 kirjasen *Yxi paras Lasten tawara*, jossa opetetaan tavaamaan. Kirkko otti tehtäväkseen lukutaidon opettamisen kinkereillä ja kiertokouluissa isojen talojen pirteissä. Kirjoitustaitoa ei kansa tarvinnut, ja se olisi saattanut olla jopa vaarallista. Lukutaitoon motivoiminen oli kiintoisaa. Seurustella ja naimaluvan sai vain rippikoulun läpäissyt. Tarina mukaan rovestin kysymykseen: “Mikä on elämän kallein asia?” osasivat tytöt vastata: “Että me naiduiksi tulisimme, ja emme vanhoiksi piiioiksi jäisi”. Postin kuljetusta alettiin järjestää myös sisämaahan, ja vuosisadan lopulla virinnyt teollistuminen alkoi vaatia teiden rakentamista. Kellot olivat yleistyneet kirkkotorneihin ja raatihuoneille, ja kaappikellot ilmestyivät kartanoihin. Myös taskukelloja valmistettiin.

1700-21 Käytiin Pohjan sota, jossa Ruotsi menetti suurvalta-asemansa, ja säädty ottivat kuninkaalta vallan 1723. Elimistön turmeleva fransuusi eli kuppa levisi sodan myötä. 1710 rutto tappoi puolet helsinkiläisistä. Isovihan aikana 1713-21 venäläiset miehittivät Suomea. Ihmisiä raiskattiin ja surmattiin surutta etenkin Pohjanmaalla, ja siirrettiin Venäjälle pakkotöihin, joidenkin tietojen mukaan jopa 20.000. Virkamieskunta lähti maanpakoon, ja hallinto oli kaaoksessa. 1721 miesten täysi-ikäisyyden raja nostettiin 15:sta 21 vuoteen. Naiset olivat holhouksen alaisia iästä riippumatta.

1734 Mooseksen laki ei ollut enää uuden lain perustana. Aviorikkojalle määrättiin vankeusrangaistus, ja sukurutsaan syyllistynyttä uhkasi teloitus, eikä häntä saanut haudata kirkkomaahan. Kruunun huolena oli, että keskeytetty yhdyntä, ja eläimeen sekaantuminen johtavat kansan katoon. Jälkimmäisestä pelotteena oli kuolemantuomio, karkotus tai pakkotyö, eikä alle 18-vuotias poika saanut olla paimenessa. Toisin kuin katolisessa Euroopassa “itsesaastutuksesta” tai homoseksuaalisuudesta ei laissa ollut rangaistusta.

1737 Turun linnaan perustettiin kehruhuone, eli naisvankila. Yleisin

rikos oli oman vastasyntyneen surmaaminen ja prostituutio. Surmaamisen syynä oli kurjuus ja häpeää aiheuttava äpärä. 1751-78 tuomitilastoissa on 91 lapsenmurhaa. Aikuisten murhia oli vain vähän enemmän.

1741-43 Pikkuvihan aikana venäläiset miehittivät Suomen, kun Ruotsi yritti hävityssä Hattujen sodassa saada Venäjälle menettämänsä alueet takaisin.

1749 Ensimmäisen väestölaskennan mukaan asukkaita oli 410.400. Tuon ajan käsityksiä kuvastaa se, että väestölaskennan suorittamista emmittiin 10 vuotta, kun pelättiin, että Ruotsissa käy kuten kuningas Davidille: kun hän lasketutti kansansa oli seurauksena rutto. Avioliittoja solmittiin 3.900. Elävänä syntyi noin 16.700 lasta, ja ennen ensimmäistä vuotta heistä kuoli 20%:a. Avioliiton ulkopuolella syntyneitä häpeälapsia oli vajaat 2%:a. Prosentti pysyi seuraavat 225 vuotta alhaisena, vasta 1975 rikottiin 10%:n raja. Kyse on kuitenkin kymmenistä tuhansista lapsista, joiden myötä huono-osaisuus periytyi.

1756 Kruunu kielsi tuontitavaran, kahvin juonnin. Seuraavat kiellot annettiin 1767 ja 1794. Kahvipoliisi sakotti kuritonta kansaa hajun perusteella.

1757 Aloitettiin Isojako, joka paransi maanviljelyä ja asuttamista, mutta aiheutti myös ristiriitoja kurjistaessaan maatonta ja köyhintä kansanosaa.

1763 Hospitaali- ja vaivashoitoasetuksessa määrättiin, että valtion hospitaaleihin tuli ottaa "hullut, höperöt ja sellaiset kurjat, jotka ovat tarttuvien tautien kuten syövän, kaatumataudin, pitaalin ynnä muun vaivaamia, ja joiden olo muiden joukossa on pelottavaa tai vahingollista". Muut vaivaiset, köyhät ja orvot olivat pitäjän elättejä, jotka huutokaupattiin vähiten maksua pyytävälle.

1766 saatiin painovapauslaki, joka antoi julkaisuille hieman liikkumavaraa.

1770-luvun alussa arkkiaatri Carl von Linné (1707-1778) piti Upsalan yliopistossa seksuaaliluennot. Hänen käsityksensä oli, että yhdyntä on naisille suureksi hyödyksi ja avuksi, sillä sen kautta heistä poistuu ylimääräistä nestettä ja paljon kylmyyttä, ja tilalle tulee lämpöä miehen siemennesteestä. Jos harjoittaa yhdyntää liian usein ja sopimattomaan aikaan, siitä seuraa suurta vahinkoa. Sitä ei pidä kuitenkaan kokonaan hyljätä vaan harjoittaa oikeaan aikaan, eli syksyllä, ja se on hyödyllistä myös talvella. Hedelmöitymisessä kuukautisvuoto ja siemenneste purkautuvat samanaikaisesti emättimeen ja sekoittuvat siellä (referaatti:

www.saunalahti.fi/arnoldus).

1775 Antti Lizelius (1708-1795), perusti suomenkielisen sanomalehden, mutta kansan lukutaito riitti vain katekismukseen, ja lehti teki konkurssin.

1789 Uudistusmielinen Kustaa III (1746-1792) palautti kuninkaan vallan, ja jakoi virkoja myös aatelittomille, joista syistä hänet ammuttiin oopperanäytöksessä. Hän otti viinanpolton valtion monopoliksi (1772), ja kansa nurisi. Kustaa ei kuulemma ymmärtänyt seksistä yhtikäs mitään, vaan tallimestarin piti antaa käytännön opastusta. Epäilyttämään on jäänyt, oliko perillinen tallimestarin äpärä, vai eivätkö naiset ehkä kiinnostaneet Kustaata.

1802 Kustaa IV Adolf (1778-1837) kumosi pitkin hampain kahvikiellon.

1808-09 Suomen sota, jonka päätteeksi alue liitettiin Venäjään Suomen suurruhtinaskuntana. Tsaari Aleksanteri I (1777-1825) myönsi 1809 Porvoon säätyvaltiopäivillä Suomelle autonomian, ja Ruotsin lait jäivät voimaan. Kuppa oli sotaoloissa levinnyt, ja alettiin perustaa tilapäisiä lasareetteja, joihin miesten lisäksi lähetettiin vähemmän kunniallista naisväkeä pakkotarkastuksiin ja hoitoon - ehkä pikemminkin eristyksiin.

1811 Miljoonan asukkaan raja rikottiin, väestö oli tuplaantunut 60 vuodessa, samoin avioliitot (7.900) ja syntyneet (31.500). Alle 1-vuotiaista kuoli 23%:a. Postilaitos sai Suomeen viraston, joka aloitti ulkomaisten lehtien sensuurin. Mitähän sensuurin haaviin jäi? Euroopassa levitettiin nykystandardinkin mukaan pornografisia piirroksia. Antiikin eroottisista veistoksista ja maalauksista ei meillä ilmeisesti tiedetty; valokuvan historia alkoi Ranskasta 1826.

1812 Helsingistä tuli pääkaupunki. Asukkaita oli noin 3000. Katuvaloiksi asennettiin 1818 pari öljylyhtyä. Kaupunki alkoi erottua maaseudusta.

1825-55 Suomen suurruhtinaana oli tsaari Nikolai I. Presidentti Kekkonen jää tämän hallitsijakauden rinnalla kakkoseksi. 1828 tuli voimaan sensuuriasetus.

1840-luvulla kiivailtiin avioliiton uudistamisesta. Ruotsalaiskirjailijan romaanissa *Det går an* (Almqvist, 1839) nuoripari ei halunnut liitolleen kirkon siunausta. Tähän mm. J.W. Snellman (1806-1881) jyrähti, että avioliitto on valtion olemassaoloon ja tulevaisuuteen sitoutunut instituutio, yksilölliset tunteet, himot ja halut oli alistettava tälle

kollektiiviselle velvollisuudelle. Helsingissä oli toistakymmentä bordellia, ja prostituoidut kuljetettiin hevoskärryillä kaupungin läpi pakollisiin tarkastuksiin. Porttolat oli tarkastettava kerran kuussa, mikä vakiinnutti niiden toiminnan virallisesti kontrolloiduksi. Tarkastamattomat prostituoidut voitiin passittaa kehruuhuoneeseen. Haminan kadettikoulun toverikunnan säännöissä vanhemmilla vuosikursseilla oli lupa käydä porttolassa, mutta onanisteille määrättiin julmia pieksäjäisiä, ja se oli syy koulusta erottamiselle. Suomen ensimmäinen valokuva otettiin Turussa 1842.

1850-luvulla Pirttien pärepihtien ja kynttilöiden tilalle alkoi tulla öljylamppu, joka oli vuosisadan vaihtuessa joka kodin valaisin. Valokuvaustekniikka oli edistynyt niin, että suurimmissa kaupungeissa oli valokuvaaja. Koleraepidemia oli huipussaan 1853, puolet 5000 sairastuneesta kuoli.

1854-56 Oolannin sota oli osa Krimin sotaa. Englantilais-ranskalaiset joukot tulittivat Pohjanlahden ja Suomenlahden kaupungeja. Helsingiläiset kerääntyivät Kaivopuiston rantaan katselemaan taistelua.

1855-81 Suomen suurruhtinaana oli tsaari Aleksanteri II. Lukutaidon (ja valaistuksen) kohennuttua suomenkielisiäkin sanomalehtiä alkoi ilmestyä.

1860 Sekalaisten Ruotsin ja Venäjän rahojen tilalle tuli Suomen markka, ja Helsinkiin asennettiin katuvalaistukseksi muutamia kaasulyhtyjä.

1862 Höyryjuna puksutti Helsingistä Hämeenlinnaan, ja radanrakennus jatkui Pietariin. Kuppa levisi ratatyömailla. Helsingissä Seurahuone remontoitiin ja sinne rakennettiin kolme sisäklosettia.

1864 Naimattomat 25-vuotiaat naiset pääsivät holhouksesta, vaimot eivät.

1866 Tsaarin keisarillisella julistuksella annettiin asetus kansakoululaitoksen perustamisesta. Opetus alkoi siirtyä kirkolta koululaitokselle, ja myös kirjoitustaitoa alettiin opettaa. Maalla pelättiin etteivät lapset opi ahkeraan työntekoon. Viimeinen kiertokoulu lopetettiin 1938. Paloviinan kotipoltto kiellettiin.

1868-69 Kansa söi taas pettuleipää. Nälänhätä ja kerjäläisten levittämät kulkutaudit tappoivat noin 7%:a 1,7 miljoonan väestöstä, ja imeväisistä kuoli 40%:a. Kunnille jaettiin korvauksetta 10.000 painos *Neuvoja ja varoituksia pahasta taudista*, eli kupasta. Vuonna 1870 lasareeteissa oli 8.600 kuppapotilasta. Hoitamattomien määrää ei tiedetä, tauti voi olla

oireeton vuosia. Ainakin viisi ihmistä tuhannesta sairasti kuolemaan johtavaa tautia.

1876-77 Helsinkiin perustettiin maan ensimmäinen vesilaitos ja kaksi vesipostia tulipalojen varalle. Joka kotiin tulevasta vesijohdosta osasivat unelmoida vain insinöörit. Ulkokäymälät saastuttivat yleiset kaivot, ja lavantautiepidemiat toistuivat. 1877 Jyväskyläläinen kauppias toi Suomeen ensimmäisen kirjoituskoneen, ja Pasilan ratapihalla kokeiltiin sähkövaloa.

1879 Kahden miljoonan asukkaan raja rikkoutui. Väestö oli tuplaantunut 70 vuodessa. Samoin avioliitot (15.000) ja syntyneet (76.150), joista kuoli ennen 1. ikävuotta 14%:a. Avioeroja otettiin 52. Auttavan katekismuksen lukutaidon oli oppinut joidenkin arvioiden mukaan 85%:a kansasta, mutta kirjoitustaitoisia oli vain 15%:a.

1881-94 Suomen suuruhtinaana oli tsaari Aleksanteri III, Aleksanteri II:n kuoltua attentaatissa. Ensimmäiset puhelinlaitokset perustettiin, ja sähkövalot syttyivät Tampereella Finlaysonin tehtaalla 1882. Isänmaa ei kyennyt elättämään kaikkia kansalaisia, vaan 1881-1914 noin 280.000 muutti siirtolaisiksi pääasiassa Yhdysvaltoihin.

1884 Irtolaisasetus astui voimaan, ja bordellit kiellettiin. Prostituutio jatkui nimismiehen valvonnassa. Helsingissä oli arviolta 4.500 prostituoitua, kun väkiluku oli noin 60.000. Nykypäivän Helsinkiin suhteutettuna tämä olisi 45.000 ilotyttöä. Helsingistä voi soittaa käsiläitteisiä kaukopuheluita Porvooseen ja Turusta Naantaliin. Helsinkiin perustettiin sähköyhtiö.

1889 Kovennettu rikoslaki (tuli voimaan 1894). Rangaistavia olivat salavuoteus, sukurutsa, eläimeen sekaantuminen, homoseksuaalisuus, kaksinnaiminen, väkisinmakaaminen ja prostitutsiooni. Homoseksuaalisuuden rikos- ja sairausleiman poistamiseen kuuluivat seuraavat 110 vuotta. Mm. masturboinnin vaaroista varoittava *Terveystieteiden lehti* alkoi ilmestyä.

1891 Seksuaalisuuden tieteellinen tutkimus alkoi sosiologian uranuurtajan Edward Westermarkin (1862-1939) väitöksestä *Det mänskliga äktenskapens historia*. Westermark vastusti järjestäytyneitä uskonnon harjoittamista. Hän kritisoi Freudin oidipuskompleksia, ja kirjoitti ihmisen sisäsyntyisestä vastenmielisyydestä sukurutsaa kohtaan (Westermark-efekti). Hänen epäiltiin olevan homoseksuaali, mikä selittänee sen, että hänen maailmanmainetta niittänyt väitöksensä käännettiin suomeksi 40 vuoden viiveellä.

1892 *Unioni Naisasialiitto Suomessa ry* perustettiin. Se vastusti aluksi yhtäläistä äänioikeutta, ja piti prostitutsioonin suurena siveellisyysongelmana.

1894-1917 Suuruhtinaana oli tsaari Nikolai II. Suomenkielinen vapaan seksin ensiärit Arvid Järnefelt (1861-1932) vaati teoksessaan *Heräämiseni* (1894) esiaviollisten suhteiden sallimista "luonnollisena järjestyksenä". Porttolassa käynti on pienempi paha kuin kauhistuttava itsesaastutus, ja prostitutsioonikin katoaa, jos vihkimättömien rakkaus sallitaan. Ihan niinhän se ei ole mennyt.

1896 Helsingissä esitettiin mykkä elokuva, ja näytökset alkoivat levitä suurimpiin kaupunkeihin. Nämä ulkomaiset filmit kestivät noin 15 minuuttia.

1897 Medikalisoitunut seksuaalisuus tuli Suomeen. *Kodin lääketieteellisen käsikirjan* (Wistrand) mukaan itsesaastutus oli kauhistuttava, karkea pahe, joka turmelee terveyden, johtaa näön heikkenemiseen, ymmärryksen tylsistymiseen, kaatumatautiin ja enneaikaiseen, kurjaan kuolemaan.

1898 Tasa-arvon ensiaskeleet otettiin, kun sekä miesten että naisten täysi-ikäisyys alkoi 21 vuoden iässä.

1899-1905 Ensimmäinen sortokausi alkoi tsaari Nikolai II:n *Helmikuun manifestilla*. Se nähtiin valtiokaappauksena, jolla autonomisen Suomen perustuslaki pyrittiin syrjäyttämään. Kansa meni lakkoon (1905) vaatimuksena mm. yleinen ja yhtäläinen äänioikeus. Kansallistunto voimistui.

1900-luvun alussa sivistyneistön käsitys oli, että seksuaalinen pidättyvyys oli avioliitossa hyve, koska kiihottuneisuus rasittaa hermoja ja henkisiä kykyjä. Naisten älyllinen aktiivisuus etenkin kuukautisten aikana oli vaarallista, mutta kuukautisista puhuttiin naistenkin kesken vain peitenimin ja kuiskaamalla. Kuukautissuojia virkattiin ja pyykättiin häveliäästi. Esitettiin jo Hippokrateen aikana elänyt uskomus, että pidättäytyessä sperma imeytyy takaisin elimistöön ja lisää henkisiä kykyjä. Vaimon tuli kainolla ja epäaistillisella käyttäytymisellä hillitä miestänsä. Sukupuolikasvatuksen tuli perustua siihen, että turmeltumaton nuori tuntee luonnollista vastenmielisyyttä erotiikkaa kohtaan. Käännöskirjallisuudessa moralistit suosittelivat, että lapsi piti masturboinnin estämiseksi pukea pakkopaitaan tai kytkeä seinään. Myös poikien ympärileikkausta ja tyttöjen klitoriksen poistoa suositeltiin hoitona. Jo 70%:ssa helsinkiläiskoteja oli juokseva kylmä vesi ja viemäri. Lavantautiepidemiat alkoivat laantua, mutta Töölönlahti saastua. Ensimmäinen automobiili ajeli Turun kaduilla 1900. Ranskassa

alettiin valmistaa naisille rannekelloja.

1902 Seksuaaliradikaali Rolf Lagerborg (1874-1959) kirjoitti mm. ruotsinkieliseen kulttuurilehti *Euterpeen* siitä kurjuudesta, jota säätyläisnaisten rakkauselämä oli. Keinotekoinen moraalit pakotti naiset pidättyvyyteen ja miehet paheiden teille. Lagerborg ilmoitti protestina uskontopakolle maanneensa morsiamensa kanssa, ja hänet julistettiin tuomioistuimen päätöksellä naimisissa olevaksi. Sukupuolikysymys sai sellaiset mittasuhteet, että vastaavaa on ollut vasta vuoden 1965 "seksivallankumouksessa".

1903-04 Varoituksia sisältävä opassarja *Aikamme siveellisyyksymyksiä* ilmestyi, ja *Puritas-kirjasto* julkaisi 12 ankaran puritaanista käännöskirjasta. Helsingin kaupunki palkkasi 1904 koululääkäriksi ahkeran kansanvalistaja Max Oker-Blomin (1863-1917), josta tuli Helsingin yliopiston hygienian professori. Hän kirjoitti lapsille ja aikuisille tarkoitettuja, useille kielille käännettyjä seksivalistuskirjasia elämän synnystä, kuukautisista jne. Syy heikkohermoisuuteen oli onania, johon lapsetkin saattoivat syyllistyä.

1906 Suurruhtinaskunnan naiset saivat äänioikeuden ensimmäisinä Euroopassa. Naisasialiike ajoi moraalisaantöjä miesten vapauksien suitsemiseksi. Senaatille jätettiin yli 10.000 kansalaisen anomus prostitusioonin lopettamisesta. Helsinkiin perustettiin *Skyddshem för fallna qvinnor*. Vastaavia "uudelleen koulutuslaitoksia" alettiin perustaa myös suomenkielisille.

1907 maaliskuussa järjestettiin ensimmäiset yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvat eduskuntavaalit. Äänioikeutettujen määrä kohosi 126.000 miehestä 1.273.000:aan yli 24-vuotiaaseen naiseen ja mieheen. Eduskuntaan valittiin 19 naiskansanedustajaa. Siveettömät kirjat, kuvat ja myös uusi tulokas, elokuva, huolestuttivat sukupuolimoraalin vartijoita. Sosialidemokraattiset naiset vaativat turvakoteja aviottomille äideille. Vanhasuomalaisen mielestä tuo palkitsisi siveettömyydestä. Lapset tulisi sijoittaa siveellisyyttä edistäviin kasvatuslaitoksiin, ja äidit hyviin koteihin moraalisesti ojennettaviksi.

1908 Yöllä 20. syyskuuta Helsingin kaupattorille pystytettiin Ville Vallgrenin (1855-1940) *Havis Amanda*. Naisasialiikkeen mukaan tuo ruokoton, luonnoton ja ruma "naikkonen" yllytti toriyleisöä siveettömiin ajatuksiin "pienistä poikapahasista ja rantajätkistä totiseen maalaiskansaan". Tuoreet naiskansanedustajat näkivät patsaan hyökkäyksenä heidän ajamaansa siveyslainsäädäntöä ja prostitusioonin kieltämistä vastaan. Miehet puolustivat patsasta kovin sanoin toteamalla arvostelijoista, että patsas oli helmien heittämistä sioille. Onhan patsaassa

toki runsaasti symboliikkaa, Mantan ympärillä ruiskivat soukat merileijonat. Helsingin bordellit suljettiin, prostituutio jatkui. Poliisi voi siveettömyyden kitkemiseksi ennakkotarkastaa elokuvat ja keskeyttää esityksen. Helsingissä Heikinkatu sai muutaman sähkölyhdyn.

1909-17 Toinen sortokausi, jossa Suomi pyrittiin taas venäläistämään. 1917 olivat helmi- ja lokakuun vallankumoukset. Tsaari Nikolai II perheineen surmattiin, ja Suomi itsenäistyi 6.12. Eduskunta valitsi valtionhoitajaksi kuningasmielisen P.E. Svinhufvudin. Kolmen miljoonan asukkaan raja rikkoutui 1912. Väkeen oli 30 vuodessa tullut 50%:n lisäys. Avioliittoja solmittiin 18.600, ja erot olivat viisinkertaistuneet peräti 265:een. Lapsia syntyi noin 92.300, ja imeväiskuolleisuus oli 11%:a.

1914-18 Ensimmäinen maailmansota. Rauha solmittiin 10.1.1920, ja sitä turvaamaan perustettu Kansainliitto piti ensimmäisen yleiskokouksensa.

1915-18 *Raittiuden ystävien* yhdeksän vihkosen sarja *Sukuelämä terveeksi* muistutti, että lakiemme ja uskontomme puitteissa sukuvietin tyydyttäminen on mahdollista vain avioliitossa, joka varmimmin takaa kodin tulevalle sukupolvelle, jonka kunnosta riippuu kansamme tulevaisuus.

1918-19 Kolme kuukautta kestänyt sisällissota repi maata. Kuppa oli huippulukemissa. Valkoisilla oli ensimmäinen Suomen taivaalla liidellyt lentokone, jolla tarkkailtiin punaisten liikkeitä. 37.000 ihmistä kuoli, heistä 13.500 vankileireillä. Suomella oli kaksi kuukautta kuningas, joka kuitenkin luopui tehtävästä käymättä edes katsomassa valtakuntaansa. Valtionhoitajaksi tuli Karl Gustav Mannerheim, joka vahvisti tasavaltaisen perustuslain 1919. Ensimmäiseksi presidentiksi eduskunta valitsi 1919 K.J. Stålbergin, joka oli virassa maaliskuuhun 1925. Uskonnonvapaus ja oikeus siviilivihkimiseen tulivat lakiin, samoin sanan- ja painovapaus, toki monin rajoituksin. 1.6.1919 tuli voimaan etenkin naiskansanedustajien ajama kieltolaki. "Pirttuaikaa" kesti vuoteen 1932. Kieltojen aiheuttama salakauppa edisti automobiilien myyntiä.

1920-luvulla Vesi- ja viemäriputkien myötä keskuslämmitys ja lämmin vesi tulivat Helsingin uusissa taloissa asuvien ylellisyyksiksi.

1921 Yleinen oppivelvollisuus tuli lakisääteiseksi, mutta lasten sukupuolikasvatus oli kodin tehtävä. Väestöön oli 40 vuodessa tullut 50%:n lisäys, samoin avioliittoihin, ja erojen määrä oli kymmenkertaistunut 466:een. Imeväiskuolleisuus oli ensimmäisen

kerran alle 10%:a.

1922 Aviottomat lapset saivat oikeuden elatusapuun.

1925 Valitsijamiesten valitsema presidentti Lauri K. Relanderin hoiti virkaa maaliskuuhun 1931. Kansakoulujen tuli antaa terveys- ja raittiusopetusta.

1926 Salavuoteus ei enää ollut rikos, paheksunta tuskin väheni. Rotuopit valtasivat alaa. Sterilointikomitean mietinnön mukaan kansa oli degeneroitumassa. Heikkomieliset olivat rotuhygieeninen vaara, heitä oli paljon ja he olivat sukupuolisesti holtittomia ja taipuvaisia sukupuoliyhteyteen. Lisäksi he olivat hyvin hedelmällisiä, joten heitä oli valvottava laitoksissa. O.Y. Suomen Yleisradio A.B. aloitti lähetykset, jotka saatiin 1928 kuulumaan koko maassa.

1927 Pornografian levittäminen tuli feministien ponnisteluina rangaistavaksi. Tuon ajan pornokuvat olivat mustavalkoisia valokuvia tai piirroksia puolialastomista, jopa alastomista naisista. Joskus näytettiin yhdyntäkuvia tai asentoja, joissa naisen alapäästä saattoi näkyä muutakin kuin karvapehko.

1929 Vaimot pääsivät holhouksesta, mutta eivät säilyttäneet tyttönimeään.

1931 Presidentiksi valittu P.E. Svinhufvud hoiti virkaa maaliskuuhun 1937.

1932 *Kodin kasvatustyöstä I ja II* (Voipio) varoitti sopimattomista elokuvista ja tunteen kiihottamisesta. Joulukuussa 1931 oli järjestetty kansanäänestys, jossa 70%:a kannatti kieltolain kumoamista sen aiheuttamien lieveilmiöiden vuoksi. Oy Alko Ab avasi ovensa viinakortin hankkineille 5.4.32 klo 10.

1933 Mainoksissa julistettiin: "Kordongi on ehkäisyvälineiden ihanne". Puolalaisen Frommin 1919 kehittämä saumaton kondomi valloitti Suomea. Kömpelyydestään huolimatta se oli suurmenestys, mutta toki kaupunkilaisten kalliita kotkotuksia. Itsetyydytys ei johtanutkaan mieluolisuuteen ja selkädintautiin, mutta sillä oli vakavia moraalisia seuraamuksia.

1935 Laki pakkosteriloinnista tuli voimaan. Sitä sovellettiin mm. rikollisiin, mielisairaisiin ja kehitysvammaisiin.

1936 Uuden irtolaislain mukaan prostituoidut, juopot ja kerjäläiset voitiin hallinnollisilla päätöksillä pitää määrittelemätön aika

työlaitoksessa.

1937 Presidentiksi valittiin Kyösti Kallio. Wienin masturbaatiokongressin (1912) tiedot tulivat meille viiveellä. Nyt kuultiin, että liki kaikki murrosikäiset masturboivat, ja siitä tuskin on mitään haittaa. Lääkäripiireissä suositeltiin korvaamaan sana itsesaastutus sanalla itsetyydytys. Lapsia ei pidä sitoa tai rangaista tavan estämiseksi, eikä nuoren tule pohtia menneitä lankeamisiaan. Mahdolliset haitatkin häviävät, ja nuori täyttää paikkansa elämässä täysikuntoisena niin ruumiillisesti kuin henkisesti.

1939 Toinen maailmansota syttyi. Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytiin viisi kuukautta kestänyt Talvisota. Säädettiin sukupuolitautilaki, joka oikeutti tartunnasta epäiltyyn kohdistuvat hallinnolliset pakkotoimet.

1940 Presidentti Kallio sairastui, ja hänen tilalleen tuli 19.12. Risto Ryti. Penisilliinin synteettinen valmistus aloitti antibioottien voitokulun. Sukupuolitautilien kammo alkoi hitaasti laantua, tartuntatavan moralisointi ei.

1941 *Väestöliitto ry* perustettiin turvaamaan, ettei kansa katoa. Väestölukuja katsellessa varsinaiseen paniikkiin ei ollut aihetta, menneet sukupolvet olivat tosissaan ahertaneet rakkauden töissä. Jatkosota koetteli kansaa vuoteen 1944.

1942 *Ensi- ja turvakotien liitto* avasi kodin naimattomille äideille.

1944 Moskovassa solmittiin välirauha 19.9. Ryti tuomittiin sotarikoksista, ja tilalle tuli poikkeuslailla Mannerheim maaliskuuhun 1946.

1945 Sodan myötä sukupuolitaudit, etenkin kuppa olivat huipussaan. Kuolleita oli 100.000, leskeksi jäi yli 30.000 ja sotaorpoja oli 60.000. Hitlerin rotuhygienian seuraamukset alkoivat paljastua, juutalaisten lisäksi homoseksuaalit, kehitysvammaiset ja muut epäpuhtaat oli pyritty eliminoimaan. Kansainliiton tilalle perustettiin YK takaamaan maailmanrauhaa.

1946 Presidentiksi valittu J.K. Paasikivi hoiti virkaa maaliskuuhun 1956. Valtion Elokuvatarkastamo perustettiin saksimaan idän suhteita ja siveellisyyttä loukkaavat kohtaukset. Viimeinen kaasulla toimiva katulyhty korvattiin sähköllä. Koulujen opetukseen piti sisällyttää terveyden ja raittiuden vakaumus.

1947 Ennätöksellisessä vauvaboomissa syntyi 108.168 lasta korvaamaan sodan tappioita. Väestöliitto perusti avioliittoneuvolan. Pariisissa solmittiin rauhansopimus, mutta kylmän sodan viimat alkoivat puhaltaa maailmalla.

1948 Aviollinen uskottomuus poistettiin rikoslaista. Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa *YYA-sopimuksen*. YK antoi *Ihmisoikeuksien julistuksen*.

1950 Neljän miljoonan asukkaan raja rikkoutui. 40 vuodessa väestöön oli tullut kolmanneksen ja avioliittoihin liki 50%:n lisäys (34.000). Erot olivat 10-kertaistuneet (3.700). Lapsia syntyi 98.000, ja imeväisistä kuoli 4,4%:a. Uusittiin lait raskauden keskeyttämisestä, pakkosteriloinnista ja -kastroinnista. Pakkotoimia käytettiin kehitysvammaisiin ja etenkin seksuaalirikollisiin joihin myös homoseksuaalit luettiin. Teollisesti tuotettu kuukautissuoja 'Perfekta' tuli markkinoille, mutta itse ilmiöstä ei sopinut puhua. Sähköhellat, jääkaapit ja pyykinpesukoneet valtasivat koteja. Puhelin oli harvinaisuus, niitä oli vajaat kymmenen sataa ihmistä kohti. Syrjäkylien sähköistäminen alkoi. Autoja oli 30.000 ja hevosia 400.000. *Euroopan ihmisoikeussopimus* solmittiin.

1951 Armas Nieminen väitteli kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta teemalla *Taistelu sukupuolimoraalista*.

1952 Arvostettu asiantuntija, pappi ja psykiatri Asser Stenbäck esitti, että itsetyydytys ja homoseksuaalisuus ovat perversioita, joiden taustalla on usein viettely. Siunauksellinen parannuskeino oli kastrointi, joka kehittää homon luonnetta. Potilaat olivat pahoitelleet, etteivät olleet jo varhain suostuneet operaatioon. Lehdistöä huolestuttivat suomalaisneitojen suhteet Olympialaisten ulkomaisiin vieraisiin. Ensimmäinen kiinteistö liitettiin kaukolämpöön.

1956 Presidentiksi valittu Urho Kaleva Kekkonen hoiti virkaa tammikuuhun 1982. Maaliskuussa puoli miljoonaa työntekijää oli Yleislakossa.

1957 Agnar Myklen kirja *Laulu punaisesta rubiinista* takavarikoitiin epäsiiveellisten kuvausten vuoksi. Sitä myytiin tiskin alta.

1958 Miestenlehti *Jallu* alkoi ilmestyä. Tosi kilttejä kuvia. Suomen televisio aloitti lähetykset. Postisäästöpankkiin hankittiin tietokone, jonka kaksi yksikköä painoivat kumpikin noin tonnin ja olivat kooltaan 1,8 x 1,5 x 0,9 metriä.

1959 Perustettiin Euroopan neuvoston ihmisoikeustuomioistuin.

1960 Yhtään kuppatapausta ei ollut, muita sukupuolitauteja kyllä. Vuosisadan alussa nainen synnytti keskimäärin viisi, nyt enää kolme lasta. 1960-luvulla Ruotsiin muutti noin 200.000 siirtotyöläistä. Sähkökirjoituskoneet yleistyivät.

1961 Jallun yksi numero vedettiin myynnistä. Ei sen vuoksi, että se olisi paljastanut paljasta pintaa, vaan julkisuuden henkilöiden seksiseikkailuja. Myyntikielto räjäytti lehden levikin. Ulkomaisia pornolehtiä myytiin tiskin alta tupakkakaupoissa. Poliisi teki satunnaisesti ratsioita ja sakotti myyjiä.

1962 E-pillerit saapuivat, mutta aluksi niitä saivat vain naimisissa olevat. Vuoden lopulla myytiin kuukaudessa 700 pakkausta.

1964 *Juhannustanssit* (Salama) syytti "Salamasodan". Kirjailija sai kolmen kuukauden ehdollisen tuomion jumalanpilkasta ja siveettömyydestä. Kekkonen armahti hänet 1968. Sensuroimattomana kirja ilmestyi 1990.

1965 "Seksivallankumous" alkoi *Ylioppilaslehden* vappunumerossa ja *Medisiinarissa*. Ehkäisystä ja abortista taisteltiin kiihkeästi. Taas kerran uhkana oli koko kansakunnan rappio ja tuho, jos vapaus sallitaan. Painovapauslain mukaan ei saanut esittää elokuvia, jotka ovat hyvien tapojen vastaisia, epäsiiveellisiä, raaistavia, mielenterveyttä tahi Suomen etua ja ulkomaansuhteita vahingoittavia.

1966 Sukupuolten tasa-arvoa ajava *Yhdistys 9:n* perustettiin. Sillä oli seksuaalityöryhmä, joka suunnitteli seksuaalipoliittisen yhdistyksen perustamisesta. Nuorison kapinallisuutta esittävä elokuva *Käpy selän alla* tuli teattereihin. Intohimoa alettiin nähdä muunakin kuin kosken kuohuntana.

1967 Alko lupasi, ettei ravintolan luokitus laske, vaikka tarkastaja näkisi pöydissä yksinäisiä naisia. Homoyhdistys *Toisen säteen ryhmä* perustettiin.

1968 Varsovan liiton joukot miehittivät elokuussa Tšekkoslovakian. Eurooppalaiset ja amerikkalaiset opiskelijat protestoivat rajusti yliopistojen ja yhteiskunnan autoritaarisia rakenteita vastaan. Meilläkin Vanha vallattiin 26.11. E-pilleripakkauksia myytiin 50.000/kk. Sukupuolitaudit lisääntyivät e-pillerin ja ulkomaanmatkailun myötä.

1969 KKO:n valtioneuvostolle antaman lausunnon mukaan

lainsäädännössä tulee korostaa homoseksuaalisuuden poikkeavuutta ja sairaalloisuutta, jotta homoseksuaalit ymmärtävät hakeutua hoitoon, ja hoito onnistuisi. Seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajava *Keskusteluseura Psyke ry* perustettiin, samoin *Seksuaalipoliittinen yhdistys Sexpo ry*. Sexpo keskittyi aluksi Helsinkiin perustetulla neuvonta-asemalla ehkäisyvalistukseen, sekä kampanjoi aborttilain muuttamiseksi. Täysi-ikäisyys laski 20 vuoteen, ja naimattomat saivat yöpyä samassa hotellihuoneessa. Nuorille julkaistiin käännöskirjanen *Kaksin*, jossa itsetyydytystä pidettiin luonnollisena kehitysvaiheena seksuaaliseen aikuisuuteen, jolla ilmeisesti tarkoitettiin vain heteroseksuaalista yhdyntää. Helsingissä avasi ovensa ensimmäinen pornokauppa. Miestenlehtien kansiin tulivat paljaat rinnat. Keskiolut tuli ruokakauppoihin, ja tv-kuva muuttui värilliseksi.

1970 Laki pakkosteriloinnista ja -kastroinnista kumottiin. Abortin sai myös sosiaalisten ja psyykkisten syiden vuoksi, ja steriloinnin saamista helpotettiin. Eduskunnassa kiivailtiin seksuaalirikoslaista. Uudistusten uhattiin jälleen johtavan siveelliseen rappioon. Sexpo järjesti ensimmäisen viikon mittaisen seksologian koulutuksen. Alko lopetti kansan alkoholikäytön tarkkailun, viinakorttia ei enää vaadittu. Koulujen piti opettaa luonnollista suhtautumista seksuaalisuuteen, vastuuta ja itsehillintää.

1971 Homoseksuaalisuus ja eläimiin sekaantuminen poistettiin rikoslaista, ja pornografiasäädökset lievenivät. Seksisuhteiden ikäraja alennettiin heterosuhteissa 17:sta 16 vuoteen. Kristillisten ja psykiatrien vaatimuksesta homosuhteissa ikärajaksi tuli 18 vuotta, ja lakiin ympättiin myös kielto tekoihin yllyttämisestä. Jallu leväytti naisten reidet auki.

1972 Ehkäisyneuvonta tuli kunnan tehtäväksi. Sosiaali- ja terveysministeriöön perustettiin Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Se on vuosien varrella kehittynyt hyvin naisvaltaiseksi huolimatta Miesjaostostaan.

1973 Sexpolaiset toimittivat ensimmäisen suomalaisen seksologian kirjan *Seksologia* (Hytönen, Raitasalo, Tähtinen). Autoja oli miljoona. Kvartsikellot kävivät voittokulkua 0,03 sekunnin tarkkuudella.

1974 *Suomalaisten sukupuolielämä* 18–54-vuotiaista ilmestyi (Sievers, Leppo, Koskelainen). Neljännes miehistä ja puolet naisista vastasi, ettei ole masturboinut. *SETA ry* perustettiin edistämään seksuaalivähemmistöjen oikeuksia. Pornolehdet joutuivat syytteeseen laittoman voiton hankkimisesta sukupuolielimiä ja yhdyntää esittävillä kuvilla.

1975 Isyyslaissa aviottomat ja aviolapset tulivat tasa-arvoisiksi. Imeväiskuolleisuus oli ensimmäistä kertaa alle 1%:in. Avioliittoja solmittiin 31.547 ja eroja otettiin 9.358, eli yksi kolmea vihittyä paria kohti. Syntyneiden määrässä (65.700), oli 25 vuodessa runsaan 30%:n pudotus. Heistä syntyi avioliiton ulkopuolella 10%:a. Pornolehtien vuosilevikki oli 5,3 miljoonaa.

1976 Homojen työsyrijintää koskeva radio-ohjelma johti syytetoimiin, koska “oli pyritty edistämään homoseksuaalisuuden asemaa yhteiskunnassa”. Syytteet hylättiin, mutta Ylen sisälle jäi vuosia kestänyt itsesensuuri. Täysi-ikäisyys laskettiin 18 vuoteen.

1979 Sexpo ry täytti 10 vuotta.

1981 Homoseksuaalisuus poistettiin Lääkintöhallituksen tautiluokituksista. Niihin jäi edelleen “itseä häiritsevä homoseksuaalinen suuntautuminen”, joten psykiatriassa jatkui psykoanalyttikkojen määrittely “perversiosta” ja “häiriöstä”. Koulujen sukupuolikasvatuksen ei tullut perustua moralismiin ja syyllistämiseen, vaan tietoon ja vastuuseen. Kirkon perheasiainkeskus, Väestöliito ja Sexpo järjestivät ensimmäisen seksuaaliterapiakoulutuksen. Lapsia hankkineiden avoparien määrä oli 10 vuodessa kymmenkertaistunut 41.500:aan. Henkilökohtaiset tietokoneet ilmestyivät työpaikoille.

1982 Kekkonen terveys petti, ja presidentiksi tuli virkaa tekeväksi ja sitten vaalilla valituksi Mauno Koivisto, joka hoiti postia maaliskuuhun 1994.

1983 Nuorten seksuaalikäyttäytymistä koskeva *KISS*-tutkimus alkoi Helsingin yliopiston Kansanterveystieteen laitoksella.

1984 Ensimmäinen keinohedelmöitetty suomalaislapsi syntyi. AIDS- uutiset aiheuttivat median luomaa hysteriaa - uusia HIV-positiivisia oli 12.

1985 Epidemiologien kauhuskenaarioissa HIV-epidemiaan on parissa vuosikymmenessä sairastunut 400.000 suomalaisista. Ehdotettiin jopa koko kansan testaamista, mikä olisikin ollut kannattava bisnes. Nainen sai pitää sukunimensä avioituessaan. Steriloinnin sai kolmen lapsen vanhempi tai 30 vuotta täyttänyt. Tutkimus (Sariola) viranomaisten tietoon tulleista lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyistä ilmestyi. Niitä oli parisataa.

1986 Sukupuolten tasa-arvo tuli lakiin, ja irtolaislait kumottiin. Sosiaali- ja lääkintöhallitus julkaisi ohjeet lapsen seksuaalisen hyväksikäytön

selvittämiseksi. Setan *AIDS-tukikeskus* ja Väestöliitto lapsettomuusklinikka perusteettiin.

1987 Laista poistettiin uskottomuus avioeron perusteena. Lääkintöhallitus lähetti 16-vuotiaille seksivalistuslehden ja kondomin, mikä herätti myös närkästystä. Yksilöä kunnioittavampi tartuntatautilaki tuli voimaan. Videolaki kielsi pornon levittämisen. Ruotsalaisille postimyyjille koitti kulta-aika.

1989 Berliinin muuri murtui ennakoiden Neuvostoliiton hajoamista. Lääkintöhallituksen raportti *Erotiikka ja terveys* herätti kansainvälistä huomiota. Siinä ehdotettiin vanhemmille seksilomia. Sexpo ry täytti 20 vuotta.

1990-luku Lamavuosina ravintolat houkuttelivat muutaman vuoden asiakkaita topless-tarjoilijoilla. Erotiikkaravintoloita ilmestyi katukuvaan, samoin hieromalaitoksia. Puhelinseksiä mainostettiin tv:ssä. Sähköisen viestinnän räjähdysmäinen kehitys alkoi. Sähköpostista tuli arkipäivää, ja internet-yhteyksien myötä nettipornosta tuli monien ilo. Digikamerat tulivat markkinoille ja matkapuhelimet aloittivat voittokulkunsa. Kirjoituskoneita alettiin raahata vintille.

1990 Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimus vuodelta 1950 tuli voimaan Suomessa. Yksityisyyden suojan periaatteet alkoivat hitaasti tulla meille. Ruotsissa feministit marssivat esiin prostituoitujen uhriaseman ja lasten seksuaalisen hyväksikäytön teemoilla. Laineet lähtivät kohti Suomea. Ensimmäinen lasten pahoinpitelyä ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva uhritutkimus (Sariola) ilmestyi. Seksuaalinen ahdistelu kohdistui esipuberteetti ja puberteetti-ikäisiin, ja perheen sisäinen inesti on harvinaista (Westermarck-efekti). Työmarkkinajohtajat lähettivät Tupolevin veljesten nimissä tasa-arvovaltuutettu Marianne Laxenille valtaisaan närkästystä nostattaneen "kikkelikortin".

1991 Neuvostoliitto romahti, ja mediassa kauhisteltiin venäläisprostituoitujen tulevaa vyöryä. Diakonissalaitos perusti *Pro-tukipisteen*. Viiden miljoonan asukkaan raja rikkoutui. 40 vuodessa väki oli lisääntynyt 25%:a. Lapsia syntyi 65.400, heistä kolmannes avioliiton ulkopuolella. Imeväisistä kuoli 0,6%:a. Avioliittoja solmittiin 24.700, eroja otettiin 12.820, eli yksi kahta vihkipaaria kohti. Avopareja, joilla on lapsia oli jo 60.000.

1992 Tutkimus *Suomalainen seksi* (Kontula, Haavio-Mannila) haastatteli 18-74-vuotiaita, eli seksin ei enää arvioitu loppuvan 54 vuoden iässä. Kymmenen prosenttia miehistä ja neljännes naisista sanoi ettei ole masturboinut.

1993 Insesti nousi otsikoihin ‘Niko’ -tapauksen myötä. Kansanliike ryhtyi puolustamaan väärin syytettyä perhettä. Naisasialiitto Unioni perusti raiskauskriisikeskuksen.

1994 Presidentiksi valittiin suoralla kansanvaalilla Martti Ahtisaari, joka hoiti virkaa maaliskuuhun 2000. Keskustelu seksibisneksistä kävi kiivaana. SETA perusti *Trans-tukipisteen* transvestiiteille ja transsukupuolisille. Suomi sai Euroopan ihmisoikeustuomioistuimesta ensimmäisen langettavan tuomion yksityisyyden suojan loukkaamisesta. Stakes julkaisi oikeusturvan kannalta puutteelliset ohjeet lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosepäilyjen tutkimiseksi. Uusia HIV-tartuntoja rekisteröitiin 57.

1995 Seksuaaliseen suuntautumiseen perustuva syrjintä ja avioliitossa tapahtuva raiskaus tulivat rikoksiksi. Iltasanomissa protestoitiin: “Kansanedustajat kaavailivat lakia lapsipornosta, mutta eivät poikien sukupuolielinten silpomisesta!” (Länsimies). Jyväskylän Ammattikorkeakoulu aloitti seksologian koulutuksen. Poliisin tietoon tuli 315 lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen epäilyä. Suomi liittyi Euroopan unioniin.

1996 Belgian pedofiiliskandaali järkytti maailmaa. Homoliitoista kiivailtiin mediassa. Sexpo ry:n ammatillinen toiminta siirrettiin Sexposäätiölle.

1997 Seksuaalirikoslain uudistus puhutti. Pedofilia oli otsikoissa, samoin lapsiporno. Väestöliitto aloitti hedelmöityshoidot yksinäisille naisille ja lesbopareille. *Suomen seksologinen seura* perustettiin. Kansanlähetys toi USA:sta Suomeen nuorisolle suunnatun kampanjan *Tosi rakkaus odottaa*, jossa nuoret vannovat, etteivät harrasta seksiä ennen papin aamenta.

1998 Internetin lapsiporno puhutti. Esitys hedelmöityshoitolaiksi kaatui toistamiseen, mm. kiistaan yksinäisten naisten ja naisparien oikeudesta hoitoihin. Potenssista ja Yhdysvaltain presidentin suuseksistä puhuttiin, kiitos Suomen markkinoille tulleen Viagran ja USA:n puritaanien.

1999 Saatiin seksuaalista itsemääräämisoikeutta korostava, sukupuolineutraali rikoslaki. Suojaikärajat yhtenäistettiin 16 vuodeksi. Kielto homoseksuaalisiin tekoihin kehottamisesta ja korotettu suojaikäraja poistettiin, ja mieskin voitiin raiskata. Pornolakeja liberalisoitiin. Suomalainen psykoanalyysi kohautti kansainvälistä tiedeyhteisöä, kun Tampereen syyttäjä vaati homoseksuaalisuuden sairausleimasta väitelleen Olli Stålströmin väitöskirjan ja ‘painolevyjen’

tuhoamista. Länsimaiden viimeiset kirjaroviot eivät syttyneet, eikä kovalevyjä koottu Senaatintorille lekalla murskattaviksi, vaan tiede voitti ja syytteet hylättiin. *World Association of Sexology* (WAS) antoi *Seksuaalioikeuksien julistuksen*. Sexpo täytti 30 vuotta.

2000-luvun alussa termi “yliseksualisoituminen” alkoi näkyä mediassa - sen määrittelyä ei ole nähty. Lehdet lopettivat julkaisemasta “päiväkahvi-ilmoituksia”, ja puhelinseksin tv-mainonta loppui. Pikkuhousunsuojat tulivat tv-mainonnan pysyväksi arkipäiväksi. Puhelinseksin ja seksipalveluiden markkinointi siirtyivät nettiin. Henkilökohtaiset, kannettavat tietokoneet alkoivat arkipäiväistyä.

2000 Sexpon perustajajäsen Tarja Halonen valittiin presidentiksi. Mediassa keskusteltiin seksipalvelujen oston kriminalisoinnista Ruotsin malliin. *Seksuaaliterveys Suomessa* (Kontula, Lottes) julkaistiin suomeksi ja englanniksi, ja pohjoismaisen seksologiyhdistyksen *NACS*:in kongressi järjestettiin Suomessa. Ylioppilaslehti julkaisi kilpailun nimistä sooloseksi vai monoseksi. Sooloseksi voitti. Jälkiehkäisy otettiin käyttöön.

2001 Polvirukoilijat protestoivat eduskunnan rappusilla, kun Eduskunta äänesti samaa sukupuolta olevien parisuhdelaista. Laki hyväksyttiin äänin 99-84, yksi äänesti tyhjää. Samaa sukupuolta olevat voivat rekisteröidä suhteensa. Adoptio-oikeutta heille ei annettu, eikä suhdetta saanut virallisesti kutsua avioliitoksi. Elokuvatarkastamo lopetti aikuisviihteen sensuurin, ja pornovideoiden kauppa alkoi kukkia. *Seksin trendit* (Haavio-Mannila, Kontula) kertoi, että sooloseksin harrastamisen tunnusti jo 95%:a miehistä ja 80%:a naisista. Avioliittojen ja erojen määrissä ei 10 vuodessa ollut muutosta, mutta syntyneitä (56.200) oli noin 15%:a vähemmän, ja imeväisistä kuoli enää 0,3%:a. Avopareja joilla on lapsia oli jo 100.000, ja 40%:a lapsista syntyi avioliiton ulkopuolella. Valtakunnansyyttäjä edellytti lakia poikien ympärileikkauksista.

2002 Vuoden loppuun mennessä miespareja oli rekisteröitynyt 249 ja naispareja 207. Kiista seksipalveluista sai mediassa valtaiset mittasuhteet. Gallupin mukaan 137 kansanedustajaa oli ostokiellon puolella. Presidentti Halonen ilmoitti ettei prostituutio ole ammatti eikä työtä. Seksialan työntekijät perustivat oman järjestön *SALLI*:n. Sen rekisteröinti osoittautui hallinnossa todella vaikeaksi ja onnistui vasta 2006. Kuuden kertotaulua harjoiteltiin, kun markan tilalle tuli Euro, ja Assan vessa maksoikin kuusi kertaa enemmän kuin ennen.

2003 Seksipalvelujen ostaminen ja maksullinen tarjoaminen yleisillä paikoilla (jollaisia ovat lain mukaan mm. hautausmaat) tuli järjestyslailla

rangaistavaksi. Feministit vaativat naisista seksiobjektin tekevien alusvaatemainosten poistamista katukuvasta. Sadassa vuodessa ei siis juurikaan uutta. Eivät kuitenkaan vaatineet vanhojen mestarien maalaamia alastonkuvia, tai Mantan patsasta lukittaviksi Ateneumin kellariin. Lakivaliokunta esitti hedelmöityshoitojen kieltämistä yksinäisiltä naisilta ja lesbopareilta. Esitys vedettiin kohun jälkeen pois. Laki sukupuolen vahvistamisesta selkiytti transsukupuolisten oikeuden henkilötunnuksen muuttamiseen. Stakes julkaisi lapsen kohdistuvan seksuaalirikosepäilyn tutkimisen oikeuspsykologiset ohjeet. Jyväskylän ammattikorkeakoulussa käynnistyi seksuaaliterveyden jatkotutkimus.

2004 Yhdenvertaisuuslaki tuli voimaan tehostamaan syrjinnän kohteeksi joutuneiden oikeusturvaa. Uusia HIV-tartuntoja oli 90. Opetusohjelmiin tuli uusi terveystiedon opetus, jossa osa käsitteli seksuaaliterveyttä.

2005 Feministit ajoivat Suomeen Ruotsin mallin mukaista seksipalvelujen oston kriminalisointia. Eduskunnassa kuultiin ruotsalaisia feministejä, joiden mukaan seksityöntekijät ovat – kuten sata vuotta sitten - patriarkaatin uhreja. Sexpon kanta oli, että täysivaltaiset aikuiset saavat itse päättää mitä keskenään tekevät, ja vaihdetaanko rahaa. Sexpo julkaisi raportin *Prostituutio Suomessa* (Anna Kontula), jonka mukaan venäläisten ilotyttöjen invaasion pelko oli osoittautunut turhaksi.

2006 Laki seksipalvelujen ostosta tuli voimaan. Suomi ei kopioinut Ruotsin ostokieltoa. Yhdysvaltojen ulkoministeriö oli vakuuttanut, että Suomi on mittavan ihmiskaupan kauttakulkumaa. Median edustajat partioivat itärajan motellien pihalla, mutta eivät tällaista havainneet. Mediassa alkoi USA:n tyyliin kohu pääministerin naissuhteesta. Laajakaistoja oli 1,3 miljoonaa.

2007 Pääministerin naissuhteen julkistamisesta käytiin oikeutta. Keskustelu miesten tasa-arvosta aktivoitui *Mies vailla tasa-arvoa* kirjan myötä (Kotro, Sepponen). KKO päätti asiantuntijoihin nojautuen, että lasten kiinnostus omiin sukupuolielimiinsä on normaalia, eikä todiste seksuaalirikoksesta. Poliisin tietoon tuli 1025 lapsen kohdistuneen seksuaalirikoksen epäilyä. Feministien aloittama kiivailu alusvaatemainoksista jatkui.

2008 Ulkoministeri lähetti eroottiselle tanssijalle tekstiviestejä, ja joutui nousseen kohun vuoksi eroamaan. Feministit lähettivät k.o. ministerille mustat pikkuhousut tekstillä “Telaketjufeministit”. Seitsemää mieskansanedustajaa syytettiin mediassa seksuaalisesta häirinnästä. Imatran kirkkoherra ilmoitti menevänsä sukupuolen korjausleikkaukseen. Pastori Liisa Tuovinen siunasi naisparin, eikä

kirkko ryhtynyt rangaistustoimiin.

KKO teki päätöksen, että pikkupojan pippelin saa silpoa, mutta tytön silpominen on rikos. Vuonna 1993 KKO oli päättänyt, että tukistaminen ja luunapit ovat rikoksia, ja lapsen sukupuolielinten koskettelu vaatteiden päältä on johtanut tuomioihin. *Lastensuojelun keskusliiton* teettämän tutkimuksen mukaan 80%:a kansalaisista vastusti ympärileikkausta, ja vain 7%:a olisi sallinut sen. Netissä syntyi tuomiosta protestiliike. Sexpo järjesti KKO:n päätöksen viemisen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen lapsen fyysisen koskemattomuuden ja tasa-arvoisen kohtelun loukkauksena.

Maaailmaa järkyttivät itävaltalaisen inesti-isän julmat teot, tyttären vangitseminen kellariin 24 vuodeksi ja lasten siittäminen hänen kanssaan. Lapsiin kohdistuneen hyväksikäytön yleisyyttä koskevan uusintatutkimuksen mukaan (Ellonen, Sariola) hyväksikäyttö ja inesti ovat selvästi vähentyneet 20 vuodessa. Poliisin tietoon tuli kuitenkin ennätykselliset 1321 lapsen kohdistuvan seksuaalirikoksen epäilyä. Kyse oli usein netissä otetuista kontakteista.

Ensimmäiset ammatilliset seksuaalisuusmessut järjestettiin teemalla "*Seksuaalisen hyvinvointi*" Sexpon ja *Aktuaalin* yhteistyönä. 579 mies- ja 665 naisparia rekisteröi suhteensa. Autoja oli kolme miljoonaa ja hevosia vain raveissa. Kännykkäliittymiä oli liki sama määrä kuin kansalaisia, ja kännyköissä on myös sekä video- että valokuvakamera ja myös nettiyhteydet.

2009 Luterilainen pappi ilmoitti julkisesti olevansa lesbo. Pääministerin tekstiviesteistä kohuttiin jälleen mediassa. Homo- ja lesboparit saivat oikeuden perheen sisäiseen adoptioon. Ruotsin luterilainen kirkko ilmoitti, että suostuvat vihkimään samaa sukupuolta olevat parit. Aamulehti julkaisi tiedon, että imaamin mukaan 8-vuotiaan tytön voi naittaa 50-vuotiaalle miehelle. Muuta mediaa tällainen kannanotto lapsen oikeuksien loukkaamisesta uskonnollisin perustein ei kiinnostanut. Sukupuolen korjausleikkauksessa käynyt Imatran kirkkoherra palasi töihin. Sexpo juhli 40-vuotista työtään teemalla "*Seksuaalioikeudet*", ja julisti tulevan vuosikymmenen seksuaalioikeuksien vuosikymmeneksi.

Kansi: Axel Gallén "Démasquée" 1888. Ateneumin taidemuseo. Kuvälähde KKA / Jukka Romu

ISBN 978-951-95548-5-3

Poimintoja suomalaisen seksin historiasta 500 vuodelta

Lähdekirjallisuudesta Valtaosaan näistä julkaisuista löytyy yksi tai useampi linkkiyhteys julkaisun nimellä tai kirjoittajan nimellä. Historiatietoja olen etsinyt sekä käsikirjastosta, että sadoilta nettisivuilta, tarkistaen sekä Wikipediasta, että muista lähteistä. Tämä luettelo ei ole kattava. Esimerkiksi Suomen seksologisen seuran sivuilta löytyy aihekohtaisesti hyvin luokiteltuja ja luotettavia julkaisuja.

Anu Suomela

tutkimuspäällikkö

Sexpo-säätiö: anu.suomela@sexpo.fi

040 5703034

Lähteitä:

Agricola, Mikael, *Abckiria*, 1543

Agricola, Mikael, *Vähä katekismus*

'*Aikamme siveellisyyksymyksiä*', Valtakunnallinen työväentalomuseo, 1900-luvun alku (löytyy tarkennettuna linkistä Maija Jalava, Helsingin yliopisto)

AIDS-tukikeskus: aidstukikeskus.fi

Aktuaali: aktuaali.fi

Almqvist, Karl, '*Det går an*'. 1839, Karisto 1919 (suomennos)

Brotherus, Robert, '*Ei ihan kirkon linjan mukainen*', Vapaa-ajatteliija 1/2007

Duffey, E.B., '*Mitä jokaisen naisen pitää tietämän*', 2. p. Otto

Andersinin kirjapaino, Pori 1898, *'What Women Should Know'*, Queen City Publishing Company, Cincinnati 1873

Ellonen N, Kääriäinen J, Sariola H, Salmi V (2008): *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta*. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71; Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere, Helsinki, 2008.

Ensi- ja turvakotien liitto ry: ensijaturvakotienliitto.fi

Erola, Jan, *'Oikeus oman käden onneen'*, Ylioppilaslehti 8/2000

Erola, Jan, *'Verkkokyselyn tulokset'*, Ylioppilaslehti 9/2000

Euroopan ihmisoikeussopimus, 1950

Finlex, Valtion säädöstietopankki

Forsius, Arno, kotisivut www.saunalahti.fi/arnoldus

Gezelius, Johannes, *Yxi paras lasten tawara*, 1666

Haavio-Mannila E., Kontula O., *'Seksin trendit'*, WSOY 2001

Helsingin energia, kotisivut: helen.fi/historia

Helsingin vesi, kotisivut

Huoltaja 9/1921, *'Lastenkotien suurin vihollinen'*

Hytönen Y., Raitasalo A., Tähtinen J., *'Seksologia'*, Tammi 1974

Häkkinen, Antti, *'Rikkaiden pojat ja köyhien tyttäret: Helsingin vanha prostituutiokulttuuri.'* Kirjassa *Matkoja moderniin: lähikuvia suomalaisten elämästä*. Suomen historiallinen seura: Helsinki, 1996

Häkkinen, Antti, *Rahasta - vaan ei rakkaudesta : prostituutio Helsingissä 1867-1939*, Helsinki 1995

Isberg, Nils, *'Om sätten att tillhoppa gå. Sexualföreläsningar av Carl von Linné.'* Andra upplagan. Zindermans. Uddevalla 1969

Jalava, Marja, *'Kokonainen elämä on ihmisen pyhin oikeus'*, Rolf Lagerborgin seksuaaliradikalismi ja ylempien yhteiskuntaryhmien keskinäiset esiaviolliset suhteet 1900-luvun alun Suomessa. Helsingin yliopisto, 2000

Ilmailun historiaa, Wikipedia

'Jallu', (alkoi ilmestyä) 1958

Järnefelt, Arvid, *'Heräämiseni'*, Otava 1894

'Kaksin', Oy Weilin + Göös Ab:n kirjapaino, Tapiola 1969 (ei kirjoittajaa)

von Kapff, C.S., *'Nuorison ystävän varoitus nuorukaisten vaarallisimmasta vihollisesta eli itsesaastutuksesta, kuin myös lauseita sen seuraamuksista, parantamisesta ja estämisestä, selitetty esimerkeillä jokapäiväisestä elämästä. Nuorisolle, vanhemmille ja kasvattajille'*, Th Stolpe, Viipuri 1869, 3. p. Helsinki 1888, ruotsinkielinen laitos Tavastehus 1899

Kellogg J.H., *'Plain Facts for Old and Young: Embracing The Natural History and Hygiene of Organic Life'*, 1877

Kellogg J.H., *'Treatment for Self-Abuse and Its Effects: Plain Facts for Old and Young'*, 1888

Kellon historiaa sivuilla kellomuseo.fi

Keskisarja, Teemu & Yrjänä, Jouni, '*Kenraali Alexander Järnefeltin elämäkerta*', painamaton (2008) käsikirjoitus

Keskisarja, Teemu, '*Secoituxesta järjettömään luondocappalden canssa*', Helsingin yliopisto, Humanistinen tiedekunta, 2006

Kinsey, Alfred, '*Sexuality in the Human Female*', W.B. Saunders, Philadelphia and London 1953

Kirjastopalvelun kotisivut: iGS.kirjastot.fi, iGS tietohuoltoasema

Kirjoituskoneen historiaa, hauilla Wikipedia ja kansallismuseo

KKO:100, 2007 (Ennakkopäätökset)

KKO: 151, 1993 (Ennakkopäätökset)

KKO: 93, 2008 (Ennakkopäätöksest)

Kohen-Kettenis, P.T., '*Sexual Behaviour of Young Children: Empirical Studies*', New Perspectives. Utrecht 1994

Kokkinen, Susanna, '*Hygienian valo*'. *Max Oker-Blomin valistuskirjoituksia 1900-luvun alussa*. Jyväskylän yliopisto, 2006

Kontula O., Haavio-Mannila E., '*Suomalainen seksi*', WSOY 1993

Kontula O., Lottes E., '*Seksuaaliterveys Suomessa*', Tammi 2000

Kontula, Anna, '*Prostituutio Suomessa*', Sexpo 2006

Kontula, Anna, '*Punainen eksodus*', Like 2008

Kontula, Anna, '*Tästä äiti varoitti*', Like 2009

Kotro A., Sepponen H., *'Mies vailla tasa-arvoa'*, Tammi 2007

Kruhse, Pauli homepage *'History of Finland'*

Lagerborg, Rolf, *I kvinnofrågan*. Euterpe 39/1902

Lagerborg, Rolf, *Tidstyper*. Ett företal Euterpe 1/1902

Lagerborg, Rolf, *'I tåget, Pari's, 1 Nov.'* Euterpe 44/1902

Lagerborg, Rolf, *'Kommunion'*. Euterpe 15/1902

Lagerborg, Rolf, *'Samhället och individen I'*. Euterpe 40/1902

Lagerborg, Rolf, *'Samhället och individen II'*. Euterpe 41/1902

Lagerborg, Rolf, *'Öfver bräddarna. Skådespel i tre akter'*. Stockholm: O.L. Svanbäcks Boktryckeri 1902.

Lagerborg, Rolf, *Moralens väsen, Helsingfors centraltryckeri 1900*.

Lagerborg, Rolf, *Den platoniska kärleken, Alb. Bonniers Förlag, Stockholm 1915*

Laine, Tauno, *'Mitä lääketiede sanoo onaniasta ja sen seurauksista. Häätäntyneille nuorille ja nuorten kasvattajille'*, Terveystieteiden Lehti 49, 1937

Laine, Tauno, *'Salattu taistelu. Mitä lääketiede sanoo onaniasta ja sen seurauksista'*, Otava, Helsinki 1943

Laquer, Thomas W., *'Solitary Sex. A Cultural History of Masturbation'*, New York, Zone Books 2003

Lastensuojelun Keskusliitto ry.: lskl.fi

Lastensuojelun Keskusliitto, Gallup kansalaisten käsityksistä ympärileikkauksista, 2008

Liikenteen kehityksen historian linkkejä: agricola.utu.fi/hist/aihe/index.php?aihe=23

von Linné, Karl, *Seksuaaliluennot*, Upplalan yliopisto 1770-luvulla, Arno Forsiuksen kotisivut www.saunalahti.fi/arnoldus alkuperäisteos Nils Isberg, 'Om sättet att tillhopa gå. *Sexualföreläsningar av Carl von Linné.*'. Andra upplagan. Zindermans. Uddevalla 1969.

Länsimies, Esko, 'Ympärileikkaus kiellettävä lailla', Ilta-Sanomat 25.9.1995

Länsimies, Esko, 'Häpeästä kunniaan - itsetyydytyksen medikalisaation synkkä historia', Suomen Lääkärilehti 59, 13.02.2004

Lääkintöhallitus, 'Erotiikka ja terveys', 1989

Maimonides, Moses, 'The Guide of the Perplexed'. Translated by Shalomo Pines. Chicago: The University of Chicago Press, 1963

Manninen, Juha: 'Syrjittiinkö Jacob-Israel Schuria hänen väitöskirjansa hylkäämisessä?' Tieteessä tapahtuu 1-2, 2009

Medisiinari: medisiinari.fi

Meinander, Henrik, 'Suomen historia. Linjat, rakenteet, käännekohtat', WSOY 2006

Muir, Simo, 'Hylätty väitöskirja' Historiallinen aikakauskirja 4/2007

Mykle, Agnar, 'Laulu tulipunaisesta rubiinista', 1957

Naisasialiitto Unioni ry: naisunioni.fi

'Neuvoja ja varoituksia pahasta taudista eli kupasta'. Tiedonanto
Lääkintölaitoksen ylihallinnolta, 1869

Niemi, Mari K. *'Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoria'*, Ajatus
Kirjat 2008

Nieminen, Armas, *'Taistelu sukupuolimoraalista'*, WSOY, 1951

Nieminen, A. Parhi-Riikola, P. *'Prostituutio peilaa aikaansa'*,
tiedearkisto.fi 2005

Postilaitoksen historia: Itella Oyj /Postimuseo/ Historia, kotisivut

Prostituutiota koskeva lainsäädäntö ja muuta tietoa laajasti: salli.org

Prostituoitujen tukipalveluita: pro-tukipiste.fi

*Puritas-kirjasto 1903-1904, Valtakunnallinen työväentalomuseo,
kotisivut* (löytyy tarkennettuna linkistä Maija Jalava, Helsingin
yliopisto)

Ranke-Heinemann, Uta, *'Eunuchs for the Kingdom of Heaven'*,
Penguin Books, 1992

ReijoWaara, Konrad, *'Onanian kahleissa'*, Terveystieteiden ja
Lääketieteen tutkimuslaitos -Lehti 23,
1911

ReijoWaara, Konrad, *'Äitien huomioon'*, Terveystieteiden ja
Lääketieteen tutkimuslaitos -Lehti, 28,
1916

Riipinen, Hilja, *'Seitsemän kirjettä nuorelle sisarelle'*. *Ajatuksia
omistettu kehitysiässä oleville tytöille'*, Otava 1925

Ruotsin kuningatar Kristiina (1626–1689) ja hänen yrityksensä vaihtaa sukupuolta alkemian avulla

Arno Forsiuksen kotisivut www.saunalahti.fi/arnoldus

Salama, Hannu, *'Juhannustanssit'*, Otava (1964)

Salli ry: salli.org

Sariola, Heikki, *'Perustelumuistio lausuntoon poikien ympärileikkauksesta'*, Lastensuojelun Keskusliitto, 2003

Sariola, Heikki, *'Lasten seksuaali- ja väkivaltakokemukset'*, Lastensuojelun keskusliitto, 1990

Schur, Israel-Jakob, *'Ympärileikkauksen olemus ja vaikuttimet Vanhantestamentin lähteiden ja kansantieteen valossa'*, Helsingin yliopisto 1937

Seksuaalinen tasa-arvo Seta ry: seta.fi

Sexpo-säätiö: sexpo.fi

Sievers K., Leppo K., Koskelainen O., *'Suomalaisten sukupuolielämä'*, WSOY 1974

Sprenger H., Krämer, J. *Malleus Maleficarum*, 1486

Stall, Sylvanus, *'Mitä pojan tulee tietää'*, Kustannusosakeyhtiö Kirja, Helsinki 1928.

Stall, Sylvanus, *'What a young boy ought to know'*, The Vir Publishing Company, Philadelphia 1905

Stenbäck, Asser - Pautola, Lauri, *'Lapsuus- ja nuoruusiän*

sukupuolinen kehitys ja kasvatust. Helsinki: Otava, 1952.

Stenbäck, Asser, *'Psykologisk frigörelse och kristen frälsning'*. Örebro: Vi Tros Förlag, 1952

Stålström, Olli, *'Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu'*, Kuopion yliopisto 1997 (muuta julkaisuja Seta ry:n ja Helsingin yliopiston sosiologin sivuilla, jotka alempana)

Sucksdorff, Julia, *'Nyky päivän nuorukaiselle'*, Oy Uusimaan kirjapaino, Porvoo 1943

Sucksdorff, Julia, *'Nyky päivien nuorelle tytölle'* (painatustieto puuttuu)

'Sukuelämä terveeksi', Raittiuden ystävät 1915-1918

Suomalaisuuden liitto, kotisivustojen historiatiedot

Suomela, Anu, *'Suomalaista sooloseksiä'*, teoksessa Brenot, Philippe, *'Masturboimisen ylistys'* Kani, 2008.

Suomela, Anu, *'Psykologinen todistelu seksuaalirikoksissa'*, teoksessa Marko Hamilo (toim.) *'Älkää säätäkö päätänne – häiriö on todellisuudessa. Suomalaisen psykokulttuurin kritiikki'*. Ajatus Kirjat 2007.

Suomela, Anu, Furman Ben (toim.) *'Seksuaalinen noitavaino. Tieteellisiä kirjoituksia aikamme tabusta'*, Mielikirjat, 1999.

Suomela, Anu, (toim.) *'Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn'*. Sexpo/Edita 1997

Taskinen, Sirpa (toim.): *'Lapsen seksuaalisen riiston ehkäisy ja hoito'*. 1986.

Taskinen, Sirpa: Miten auttaa lasta. *'Lapsen fyysinen ja seksuaalisen pahoinpitelyn tutkimus ja hoito'*. Lastensuojelun Keskusliiton julkaisu.

1989.

Taskinen, Sirpa: *'Lapsen seksuaalisen riiston selvittäminen ja hoito. Seksuaalisen riiston ehkäisyn asiantuntijaryhmän suositukset'*. 1994.

Taskinen, Sirpa: *'Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle'*. 2003

Tekniikan museo, kotisivut

Terveydenhuoltolehti 10/1898

Terveydenhuoltolehti 19/1907 *'Onanian harjoittajalle'*

Terveydenhuoltolehti 21/1909, *'Onania'*

Terveydenhuoltolehti 29/1917 *'Onanian jättämien häiriöiden korjaaminen'*

Tietokoneiden historiaa Wikipedia ja lukuisat nettisivut

Tilastollinen vuosikirja 2008, Tilastokeskus 2008

Tilastokeskuksen kotisivut

Tissot, Samuel-Auguste, *'L'onanisme ou Dissertation sur les maladies produites par la masturbation'*, Paris, La Différence, 1760

Trans-tukipiste: transtukipiste.fi

Turpeinen, Tapio, toim., *'Suomalaisen seksuaalikirjallisuuden bibliografia 1549-1989'*, Kellokosken sairaala ja Sexpo, Gummeruksen Kirjapaino, Jyväskylä 1991

Voipio, Aino, *'Kodin kasvatustyöstä I-II'*, WSOY 1932

Väestöliitto: vaestoliitto.fi

Waren, E.J., *'Siitinelinten luonnottomasta kiihottamisesta eli n.k. itsesaastuksesta'*, Helsinki 1888

Wistrand, Timol, *'Kodin Lääketieteellinen Käsikirja - Johdatus sisällisten ja ulkonaisten tautien tuntemiseen ja yksinkertaisimpaan parannuskeinoon, ynnä lyhyt Terveys- ja Lääkeoppi'*, 1897

Westermark, Edward, *'Det mänsliga äktenskapens historia'*, Helsingin yliopisto, 1891

Wikipedia: wikipedia.fi tai wikipedia.com

World Association of Sexology (WAS) *Seksuaalioikeuksien julistus*, Hong Kong 1999

Wretlind, E.W., *'Miesten siitinelo säännöllisessä ja kivuloisessa tilassa'* 2. p. 1895

Wretlind, E.W., *'Nuorison vaarallisin vihollinen'* Werner Söderström 1894

Wretlind, E.W., *'Naisten siitinelo säännöllisessä ja kivuloisessa tilassa'*, Werner Söderström 1905

YK Ihmisoikeuksien julistus, 1948

Yle, yle.fi

Ylioppilaslehti: ylioppilaslehti.fi

Ylppö, Arvo, *'Äiti pikkulapsensa hoitajana ja ruokkijana'*, Otava 1919, 1945

YYA-sopimus, 1948

Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen luettelo seksuaalivähemmistöjä koskevasta kirjallisuudesta

Valikoima suomalaista pääasiassa yhteiskuntatieteellistä kirjallisuutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä

Teokset:

Ahola, Minna (2001) "Ihan perhe vaan". Lesboperheissä elävien nuorten perhekäsityksiä. Helsinki: Seta-julkaisuja 14.

Autere, Hanna (1996) Lesboperhe ja päivähoido. Helsinki: Seta-julkaisuja 9.

Charpentier, Sari (2001) Sukupuoliusko. Valta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskustelussa. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 69. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Hannuksela, Outi & Tölli, Nina (1998) Sukupuoleen selviytyminen: Seitsemän suomalaista transseksuaalia. Raportteja 224. Helsinki: Stakes.

Hekanaho, Pia Livia & Mustola, Kati & Lassila, Anna & Suhonen, Marja (toim.) (1996) Uusin silmin - Lesbinen katse kulttuuriin. Helsinki: Yliopistopaino.

Hiltunen, Rainer (1996) Virallisesti ventovieraat. Samaa sukupuolta olevien parisuhteet lainsäädännössä. Helsinki: Seta-julkaisuja 8.

Huotari, Kari (1999) Positiivista elämää. Hiv-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia 2/99. Helsinki: Yliopistopaino.

Huuska, Maarit (1998) Transseksuaalien sukupuoli-identiteetin rakentuminen. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipolitiikan laitoksen sarja tutkimuksia A:30. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ivalahti, Seppo (1998) Poikani on homo. Äitien suhtautuminen poikiensa homoseksuaalisuuteen. Helsinki: Seta-julkaisuja 11.

Kaartinen, Auli & Kurkinen, Marjaana & Malinen, Outi & Pakkanen, Johanna (toim.) (1993) Toisenlaisia naisia. Elämäntarinoita. Helsinki: Meikänainen Oy.

Kaskisaari, Marja (1995) Lesbokirja. Tampere: Vastapaino.

Kerosuo, Maya (1998) Explanations for Cross Dressing in Male Transvestites and Transgenderists. Turku: Åbo Akademi, Psykologiska Institutionen. (julkaisematon)

Kuosmanen, Paula (2001) Äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita. Performatiivis-diskursiivinen tarkastelu. Naistutkimusraportteja 2000.1. Helsinki: Tasa-arvoasiain Neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö.

Laki ja samaa sukupuolta olevien parisuhteet (1999) Työryhmän ehdotus. Lainvalmisteluosaston julkaisu. Helsinki: Oikeusministeriö.

Latokangas, Pirjo (1994) Tie hämmennyksestä sitoutumiseen. Homomiehen identiteettikehitys. Helsinki: Seta-julkaisuja 3.

Lehtonen, Jukka (1995) Seksuaalivähemmistöt koulussa. Seta-julkaisut 6. Helsinki: SETA ry.

Lehtonen, Jukka (2003) Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino ja Nuorisotutkimusverkosto.

Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) (1997) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Lehtonen, Jukka (toim.) (1999) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Lehtonen, Jukka (toim.) (2000) Yhtä tavallisia kuin muut. Lukiolaisten käsityksiä seksuaalivähemmistöistä. Helsinki: Seta-julkaisut 12.

Lehtonen, Jukka (toim.) (2002) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Lietzen, Erkki (1993) Peruskoulun ja lukion arvomaailmasta suhteessa homoseksuaalisuuteen. Ainedidaktiikan seminaarityö. Kasvatustieteenlaitos, Turun yliopisto. (julkaisematon)

Luopa, Pauliina (1993) Lesboidentiteetin kehitys näkyväksi ja avoimeksi elämäntavaksi. Seta-julkaisut 3. Helsinki: SETA ry.

Nissinen, Jussi (1995) Homo- ja biseksuaalisuuden huomioonottaminen päihdehuollossa. Sosiaalipsykologian pro gradu- tutkielma. Helsingin yliopisto. (julkaisematon)

Oranen, Hanna (1995) Lesboidentiteetti ja kristillisuus. Helsinki: Seta-julkaisuja 7.

Pellinen, Sinikka (toim.) (1997) Homoseksuaalinen identiteetti ja kristillinen usko. Helsinki: Kirjaneliö.

Rastas, Merja (1992) Oikeus oman identiteetin mukaiseen elämään? Tutkimus transseksuaalien elämästä ja asemasta Suomessa. Raportteja 55. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.

Sievers, Kai & Stålström, Olli (1984) Rakkauden monet kasvot. Espoo: Weilin+Göös.

Stålström, Olli (1997) Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu. Gaudeamus, Tampere.

Valtanen, Kari (1991) Mielenterveyspalvelut ja homoseksuaalinen asiakas. Mielenterveystyötä tekevien tiedot ja asenteet homoseksuaalisuudesta. Kansanterveystieteenlaitoksen tutkielma, Oulun yliopisto. (julkaisematon)

Viitala, Kukka-Maaria (1999) Genderoitu yhteiskunta: Näkemyksiä sukupuoleen, identiteettiin ja transseksuaalisuuteen. Kulttuuriantropologian pro gradu- tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Wickman, Jan (2002) Transgender Politics. The Construction and Deconstruction of Binary Gender in the Finnish Transgender Community. Åbo: Åbo Akademi Univeristy Press.

Artikkelit:

Aarnipuu, Tiia (2002) Sateenkaariperheellisiä työssä ja poissa työstä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Grönfors, Martti & Haavio-Mannila, Elina & Mustola, Kati & Stålström, Olli (1984) Esitietoja homo- ja biseksuaalisten ihmisten elämäntavasta ja syrjinnästä. Teoksessa Sievers, kai & Stålström, Olli (toim.) Rakkauden monet kasvot. Espoo: Weilin+Göös.

Hiltunen, Rainer (1999) Rikoksesta tasa-arvoon - homoseksuaalien oikeudellisen aseman kehittyminen. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Hiltunen, Rainer (2002) Työsyöjinnän kielto Suomessa ja Euroopan unionin lainsäädännössä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Heikkinen, Teppo (1994) Heteroseksismi ja homojen marginaalistaminen. Teoksessa Sipilä, Jorma & Tiihonen, Arto (toim.) Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan. Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, Teppo (1997) Homomiesten jokapäiväisen elämän rakentuminen tilassa. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Heikkinen, Teppo (1999) Heteronormatiivisesti rajattu koti homomiesten elämässä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Heikkinen, Teppo (2002) Homomiehet heteronormatiivisesti rajatuilla työpaikoilla ja työyhteisöissä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Hoffman, Heidi (2002) Työhyvinvointi toimisto- ja palvelualoilla. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Huotari, Kari (1997) Elämää hi-viruksen kanssa - positiivisena ja negatiivisena. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot,

homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Huotari, Kari (1999) Näkymättömät hiv-tartunnan saaneet homoyhteisössä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveystministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Huotari, Kari (2002) Hiv-positiiviset homo- ja bimiehet työelämässä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Huotari, Kari & Lehtonen, Jukka (2000) Hiv-tartuntariskit miesten välisessä seksissä. Seksuaaliterveyden teemanumero (Kontula, Osmo toim.). Sosiaalilääketieteellinen Aikakauskirja 4/2000.

Huuska, Maarit (2002) Transihmiset - sukupuoleltaan moninaiset työelämässä. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Ivalahti, Seppo (1997) Vanhemprien suhtautuminen lastensa homoseksuaalisuuteen. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Juvonen, Tuula (1997) Normatiivisen hyvän harhat. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Karjalainen, Erja (1997) Ruumiillinen vuorovaikutus osana lesbojen fysioterapeuttista kuntoutusta. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen -

lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Kaskisaari, Marja (1997) Homoparisuhdekeskustelu -diskurssi ja performatiivi. Teoksessa Jokinen, Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino.

Kaskisaari, Marja (2002) Työuupumuksen yhteys sukupuolistaviin rakenteisiin. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Kettunen, Eero (1999) Homoseksuaalisuus kirkollisessa keskustelussa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Kuosmanen, Paula (1997) Lesboäidit + lapset = lesboperhe? Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Kuosmanen, Paula (2002) Lesbovanhempien taktiikat, perhe-esitykset ja sukupuolityylit työpaikoilla. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Kurri, Katja (1997) Ammattietiikka ja vallankäyttö - psykologit lesbouden rakentajina. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Lahelma, Elina (1996) Vallan haastamista? Opettajien kokemuksia opilaiden sukupuolisesta häirinnästä. Kasvatus 5/96.

Lahelma, Elina (2002) Opettajien seksuaalinen nimittely - valtasuhteen haastamista. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Lehtonen, Jukka (1996) Yhteiskunnan heterojärjestys ja seksuaalivähemmistöjen arki. Teoksessa Dahlgren, Taina & Kortteinen, Juhani & Lång, K.J. & Pentikäinen, Merja & Scheinin, Martin (toim.): Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Helsinki: Yliopistopaino.

Lehtonen, Jukka (1998) Heteroseksuaalisuus oppikirjoissa - lähtökohtana ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset. Teoksessa Helve, Helena (toim.) Nuorten arki ja muuttuvat rakenteet. Nuorisotutkimus 2000, 5/98. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Lehtonen, Jukka (1998) Nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet ja homoidentiteetin mallit. *Psykologia*, 33 (1998): 6.

Lehtonen, Jukka (1999) Piilossa ja näkyvissä. Seksuaalisuuden kirjo koulussa. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.) Suomalainen koulu ja kulttuuri. Tampere: Vastapaino.

Lehtonen, Jukka (1999) Homottelu ja heteronormatiivinen kiusaaminen koulussa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Homo fennicus*. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Lehtonen, Jukka (1999) Homot väkivallan kohteina. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) *Homo fennicus*. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Lehtonen, Jukka (2000) Ei-heteroseksuaaliset ja transsukupuoliset ihmiset Suomessa. Teoksessa Kontula, Osmo & Lottes, Ilsa (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi.

Lehtonen, Jukka (2001) Internetsivustot ei-heteroseksuaalisille nuorille miehille. www.eurogayway.org/suomi/.

Lehtonen, Jukka (2002) Ei-heteroseksuaaliset nuoret työssä ja asevelvollisuutta suorittamassa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Lehtonen, Jukka (2002) Työntekijöiden moninaisuus ja työelämän heteronormatiivisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Lehtonen, Jukka (2002) Seksuaalista tasa-arvoa työelämään. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Lehtonen, Jukka (2002) Kaapissa avoimesti ja piilossa julkisesti. Ei-heteroseksuaaliset nuoret naiset kertovat ja vaikenevat seksuaalisuudestaan. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.) Tulkintoja tytöistä. Helsinki: SKS.

Lehtonen, Jukka (2002) Heteronormatiivisuus ja sen haastaminen yliopistoissa. *Pedaforum* 1/2002, 7-8.

Lehtonen, Jukka (2003) Heteronormatiivisuus ja nimittely -opiskelijoiden sukupuolien ja seksuaalisuuksien rajojen rakentamista. Teoksessa Sunnari, Vappu & Kangasvuo, Jenny & Heikkinen, Mervi & Kuorikoski, Niina (toim.) Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna - Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa. Oulu: Oulun Yliopistopaino.

Lehtonen, Jukka (2003) Ei-heteroseksuaaliset nuoret

heteronormatiivisessa koulussa. Teoksessa Lahelma, Elina & Gordon, Tuula (toim.) Koulun arkea tutkimassa. Yläasteen erot ja erilaisuudet. Helsinki: Helsingin kaupungin opetusvirasto.

Lehtonen, Jukka (2003) Coping with Heteronormativity in Higher Education: Sexual Minorities and Transgender Persons at Work. Conference paper in UNESCO Conference on Intercultural Education, 15-18.6.2003 Jyväskylä. Published in Conference proceedings. Lasonen, Johanna & Lestinen, Leena (eds.) CD-rom.

Mankkinen, Teija (2002) Miesvaltaisen alan ilmapiiri: esimerkkinä suomalainen palolaitos. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Nissinen, Jussi (1997a) Päihdeongelmien jäsentäminen ja hoitaminen. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Nissinen, Jussi (1997b) Verkostot osana hoidollista vuorovaikutusta. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja transihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Nissinen, Jussi (1999a) Homo- ja bimies sosiaali- ja terveyspalveluissa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Nissinen, Jussi (1999b) Homoseksuaalisuus ja isyys. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain

neuvottelukunta.

Nykänen, Marja (2002) Helsingin yliopiston syrjinnän vastainen suunnitelma. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Pakkanen, Johanna (1996) Hänen ruusuiset käsivartensa - missä kulkevat Suomen lesbokirjallisuuden rajat? Teoksessa Hekanaho, Pia Livia & Mustola, Kati & Lassila, Anna & Suhonen, Marja (toim.) (1996) Uusin silmin - Lesbinen katse kulttuuriin. Helsinki: Yliopistopaino.

Pimenoff, Veronica (1998) Transseksuaalisuuden diagnoosi ja hoito rakentuu potilaan ja lääkärin yhteistyöllä. SuomenLääkärilehti 53.

Ronkainen, Suvi (1997) Biseksuaalinen kokemus ja biseksuaalinen identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Ruotsalainen, Ritva (1995) Kadotettu sukupuoli. Tiede & Edistys 20 (4) 1995.

Socada, Maria (1997) Lesbot terveydenhuollon asiakkaina. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveystalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Stålström, Olli & Nissinen, Jussi (2000) Seksuaalinen tasavertaisuus edistää seksuaalista hyvinvointia. Teoksessa Kontula, Osmo & Lottes, Ilsa (toim.) Seksuaaliterveys Suomessa. Helsinki: Tammi.

Stålström, Olli & Ross, Michael (1984) Ihmisuhteet, elämäntavat ja identiteetit. Teoksessa Sievers, Kai & Stålström, Olli 1984 Rakkauden

monet kasvot. Espoo: Weilin+Göös.

Suhonen, Marja (2002) Kaapissa Jumalan nimeen - homoseksuaalisten työntekijöiden asema Suomen evankelisluterilaisessa kirkossa. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Toivonen, Eeva-Kaisa (1997) Trans-ihmisten arki. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Nissinen, Jussi & Socada, Maria (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen - lesbot, homot, bi- ja trans-ihmiset sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina. Helsinki: Edita.

Tötterman, Anna & Nissinen, Jussi (1989) Kokemuksia terveyspalveluista. Seta-lehti 4/1989.

Valkonen, Miia (2002) Homo-, lesbo- ja bi-opettaja työssään. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Helsinki: Stakes.

Valkonen, Miia (2003) Avoimena ammatissa. Homo-, lesbo- ja bi-opettajien kokemuksia. Helsinki: Seta ry ja Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä.

Wickman, Jan (1999) Trans-ihmiset ja homoliike. Teoksessa Lehtonen, Jukka (toim.) Homo fennicus. Miesten homo- ja biseksuaalisuus muutoksessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Naistutkimusraportteja 1/1999. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta.

Sexpo-säätiö
Malminkatu 22 E, 00100 Helsinki
puh. 09-6866 450 fax 09-6866 4544
Email: info@sexpo.fi
www.sexpo.fi

Tätä julkaisua ovat tukeneet:

Janssen-Cilag
Jallu
Raha-automaattiyhdistys RAY

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons Nimeä-Epäkaupallinen-Tarttuva 1.0 Suomi lisenssillä. Nähdäksesi lisenssin vieraile <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/1.0/fi/> sivulla.